

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

**Pohádkové syžety ve hrách Divadla Jára
Cimrmana**

Jana Müllerová

Vedoucí práce:

PhDr. Marta Ulrychová, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Pohádkové syžety ve hrách Divadla Járy
Cimrmana**

Jana Müllerová

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala své vedoucí bakalářské práce PhDr. Martě Ulrychové, Ph.D., za její cenné rady, připomínky a veškerou pomoc, již mi poskytla v průběhu psaní.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	POHÁDKA	3
2.1	Pohádka ve slovnících	4
2.1.1	Definice.....	5
2.1.2	Vznik a šíření	9
2.1.3	Klasifikace	10
2.1.4	Sběratelé pohádek	11
2.2	Historie studia pohádek	14
2.2.1	Mytologická teorie.....	14
2.2.2	Migrační teorie.....	15
2.2.3	Teorie antropologické školy.....	15
2.2.4	Další bádání	16
3	DEFINICE POJMŮ (FABULE, LÁTKA, MOTIV, SYŽET, TÉMA)	18
3.1	Fabule	18
3.2	Látka	18
3.3	Motiv	19
3.4	Syžet	19
3.5	Téma	21
4	DIVADLO JÁRY CIMRMANA	22
4.1	Historie divadla	22
4.2	Divadelní soubor	24

4.3 Postava Járy /da/ Cimrmana	25
5 VLASTNÍ ANALÝZA.....	27
5.1 Němý Bobeš aneb Český Tarzan (Smoljak – Svěrák 2010, s. 153–186)	29
5.1.1 Vodník	29
5.2 Dlouhý, Široký a Krátkozraký (Smoljak – Svěrák 2010, s. 217–247)	30
5.2.1 Hloupý Honza	31
5.2.2 O Smolíčkovi.....	31
5.2.3 Neohrožený Mikeš.....	32
5.2.4 Červená Karkulka	33
5.2.5 Obušku z pytle ven (Smoljak – Svěrák 2010, s. 217)	34
5.2.6 Chytrá horákyně	34
5.2.7 Perníková chaloupka	35
5.2.8 Tři zlaté vlasy děda Vševěda.....	36
5.2.9 Zlatovláska.....	37
5.2.10 Obr.....	38
5.2.11 Dlouhý, Široký a Bystrozraký.....	39
5.2.12 Trpaslíci	40
5.2.13 Osel	40
5.3 Lijavec (Smoljak – Svěrák 2010, s. 289–321).....	40
5.3.1 Vodní panna	40
5.4 Blaník (Smoljak – Svěrák 2010, s. 367–399)	41
5.5 Záskok (Smoljak – Svěrák 2010, s. 401–439).....	41
5.5.1 Čert.....	41
6 ZÁVĚR	42

7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	44
7.1	Literatura.....	44
7.2	Elektronické zdroje	46
8	RESUMÉ	48
9	PŘÍLOHY	49
9.1	Příloha č. 1: Herci.....	49
9.1.1	Ladislav Smoljak (1931 – 2010)	49
9.1.2	Zdeněk Svěrák (1936)	50
9.1.3	Miloň Čepelka (1936).....	50
9.1.4	Jaroslav Weigel (1931).....	51
9.1.5	Petr Brukner (1943)	52
9.1.6	Pavel Vondruška (1925 – 2011)	53
9.1.7	Václav Kotek (1952)	54
9.1.8	Jan Hraběta (1940).....	54
9.1.9	Jan Kašpar (1952)	55
9.1.10	Genadij Rumlena (1950)	56
9.1.11	Bořivoj Penc (1936)	57
9.1.12	Marek Šimon (1952)	57
9.1.13	Robert Bárta (1958)	58
9.1.14	Petr Reidinger (1968)	59
9.2	Příloha č. 2: Křišťálová studánka	60
9.3	Příloha č. 3: Obrazová příloha	61

1 ÚVOD

Pohádky jsou jedním ze žánrů lidové slovesnosti. Jsou považovány za kulturně univerzální fenomén. Každému se pod tímto pojmem vybaví jiná konkrétní představa, ať již hrdina zabíjející sedmihlavou saň, nebo vodník sedící na vrbě. V současné době není ani v odborných kruzích příliš známo, jak bohatou tradici má v tomto směru bádání českých folklóristů. Přehlednou schematizaci pohádkových příběhů se v mezinárodním kontextu snažilo vytvořit mnoho badatelů. Mnoho úspěchů na tomto poli zaznamenali finští badatelé, na jejichž práci navazuje řada specialistů ve skandinávských zemích¹. I přesto mezi nejužívanější dnes patří katalog Aarne – Thompsonův doplněný německým badatelem Hans-Jörgem Utherem. V této práci jsem využila slovenského vydání z roku 1960². Zároveň jsem přihlédla k pracem Václava Tilleho a Karla Dvořáka.

Ve své práci jsem se zaměřila na Divadlo Járy /da/ Cimrmana. Zajímalo mě využití pohádek ze strany jejich tvůrců. Tyto budou podrobeny komparaci se syžety, jež jsou zahrnuty do výše zmíněného Aarne – Thompsonova katalogu. Důvodem mého zaměření byla široká divácká obec zahrnující široké spektrum diváků z různých míst, sociálních vrstev a věkových kategorií. Specifikem divadla je skutečnost, že si své příznivce nezískává pouze prostřednictvím přímého kontaktu diváka s herci, ale především díky rozšíření jejich tvorby v podobě činnosti literární a kinematografické. Vzhledem k tomu, že většina představení je beznadějně vyprodaná, musí se takový příznivec smířit s tím, že divadlo navštíví za život pouze několikrát a nebo vůbec.

Pro porozumění tématu je zde využito několik definic excerpovaných z naučných slovníků a odborných prací, z nichž badatelé čerpají. Zde se snažím poukázat na problematiku pohádkoslovného

¹ Viz kap. 2.2 Historie studia pohádek.

bádání a jeho nejednotnost, jež je způsobena širokým pojetím žánru, tj. rozostřením jednotlivých pojmů a hranic mezi žánry.

Práci jsem zahájila s předpokladem, že pohádky uvedené ve hrách Divadla Jára Cimrmana jsou všeobecně známé, tudíž srozumitelné nejširšímu česky mluvícímu publiku a nebo tam, kde lze tyto hry zprostředkovat kvalitním překladem³. Tato srozumitelnost zajišťuje zpětnou reakci publika, popularitu a oblibu některých replik v každodenní komunikaci. Další bodem zájmu byl výskyt syžetů uvedených v Aarne – Thompsonově katalogu a jejich kombinace v jednotlivých pohádkách.

² Veškerý překlad ze slovenštiny viz autorka.

³ Některé hry jsou v současné době uváděny v německém překladu v lokalitách česko-bavorského příhraničí.

2 POHÁDKA

Definovat pohádku se pokusila již řada badatelů. Nejednotnost definice ve slovnících je výsledkem různých cest bádání, jimiž se ubírali tito vědci ve snaze pohádku klasifikovat.⁴ Podle Vladimira Jakovljeviče Proppa na správnosti klasifikace závisí i správné zaměření dalšího zkoumání. Sám vytváří klasifikaci zcela novou. Podle něj je hlavním problémem neustálenost kritéria, podle něhož by se měly pohádky dělit a klasifikovat. (Propp 2008, s. 16) Pro některé badatele je to motiv, pro jiné syžet, pro další jejich vlastní kritérium.⁵

Další z potíží klasifikace je nutnost mezinárodní spolupráce. Abychom mohli pohádky zkoumat, musíme je srovnávat v mezinárodním kontextu, a tím určit i jejich šíření. Bohužel nám v tom brání zmíněná nejednotnost v klasifikaci. Ačkoliv většina badatelů používá pro určování Aarne –Thompsonův katalog, jiní, např. výše zmíněný V. J. Propp, či naši badatelé Václav Tille a Jiří Polívka, si klasifikaci vytváří zcela novou. Navzdory tomu, že Tilleho klasifikace byla kupříkladu použita ve snaze zahrnout některé východoevropské motivy do Aarne-Thompsonova katalogu, většina východních badatelů zde byla zcela opomenuta, a to většinou z důvodů jazykové odlehlosti. (Klímová – Rychnová 1960, s.317) To je, jak se zdá, hlavním důvodem, proč v tomto katalogu najdeme pohádky převážně západní a severské. (Aarne – Thompson 1960)

S tím také souvisí problémy spojené s překladem, na něž poukazuje Společnost československých národopisců. První se týká názvu – zatímco v anglické verzi se pohádka jmenuje *Cap o'Rushes* v češtině tuto pohádku známe jako *Myší kožíšek* nebo *Princezna se zlatou hvězdou na čele*. Další v rodu podstatných jmen – smrt je v češtině rodu ženského, v angličtině nebo němčině rodu mužského. A

⁴ Viz kap. 2.2 Historie studia pohádek.

v neposlední řadě je problém v překladu celých slovních spojení, které jsou pro každý národ specifické – v českých pohádkách se dávají peníze do měšce, v anglických do peněženky. (Společnost československých národopisců 1960, s.1)

2.1 Pohádka ve slovnících

Budeme-li hledat tento žánr ve slovnících, můžeme narazit na několik problémů. Jedním z nich je nejednotnost hesla. Hledáme-li definici pod heslem *pohádka*, může se nám stát (a také často stane), že najdeme pouze odkaz k heslu *báchorka*, jako například u *Riegerova slovníku naučného*. (Riegerův slovník naučný 1. díl 1860) Jinde je tomu naopak – pod heslem *báchorka* se nachází pouze odkaz k heslu *pohádka*, kde je plná definice. (Ottův slovník naučný 3. díl 1890) Tuto nejednotnost můžeme snadno vysvětlit, tím, že „za Národního obrození se začalo pro ně – zejména pro skupinu pohádek kouzelných neboli fantastických – používat hojně názvu *báchorky*.“ (Československá vlastivěda 3. díl Lidová kultura 1968, s. 260)

Není to však heslo, co nás zajímá. Nedostatek bádání a posléze jeho nejednotnost způsobily, že obsahy definic nejsou vždy totožné. Některé slovníky nám k samotné definici nabízejí letmý náhled do historie pohádek (Komenského slovník naučný 9. díl 1938), v jiných najdeme pedagogické stanovisko té doby nebo subjektivní hodnocení autora hesla, který nám předkládá názor, že „*nejkrásnější [pohádky] pocházejí z dob, kdy první uvědomění počalo se probouzeti v lidstvu*.“ (Ottův slovník naučný 3. díl 1890) Jsou zde ale také jisté shody, které najdeme téměř u všech slovníků. Můžeme si je rozřadit do jednotlivých kategorií: definice

⁵ Viz kap. 3 Definice pojmů (fabule, látka, motiv, syžet, téma).

jako taková, vznik a šíření pohádky, klasifikace pohádky a sběratelé pohádek.

2.1.1 Definice

Zaměřme se nejdřív na literární žánr jako takový. V Příručním slovníku naučném se píše, že se jedná o „*epické vypravování převážně prozaické.*“ (Příruční slovník naučný 3. díl 1966) To by byla jistě pravda, kdyby hned za tímto tvrzením nenásledovala zcela chybná definice děje, která je rozvedena níže. „*Ve skutečnosti je pohádka jednou z nejsložitějších literárních oblastí, užívajících převážně prózu, ale někdy i verše či střídání pasáží prózou a veršem, případně se objevuje v dramatické podobě.*“ (Chaloupka 2005, s. 727)

Riegerův slovník naučný nám předkládá tvrzení, že pohádka „*jest výkvětem samorostlé poesie národní za dětského věku jejího.*“ (Riegerův slovník naučný 1. díl 1860) Tento názor můžeme najít i v jiných slovnících. Zdá se, že představa pohádek ve smyslu národního dědictví je slovníkům vlastní. I přesto, že se zde hovoří o šíření pohádek z Indie, nemohou se od této myšlenky oprostit. „*Každý národ vzdělaný i nevzdělaný, vykazuje své b., své zkazky národní.*“ (Ottův slovník naučný 3. díl 1890) Ovšem čím více se časově blížíme k přítomnosti, tím slaběji je tento vliv národního obrození patrný a je dáván větší důraz na zmíněné šíření.

Autoři slovníkových hesel se shodují v názoru, že děj pohádky se odehrává ve smyšleném fantastickém světě, kde neplatí stejné zákony jako ve světě reálném. Pohádka „*spojuje v umělecký celek osoby a prostředí ze života skutečného s bytostmi a příběhy nadpřirozenými.*“ (Příruční slovník naučný 3. díl 1966) A že se „*neváže na podmínky skutečného života.*“ (Komenského slovník 9. díl 1938) Jedná se o

„vyprávění o světě vymyšleném, neskutečném, v němž neplatí přirozené zákony přír., lidé se stýkají s nadsvětovými bytostmi dobrými i zlými, personifikovanými přír. úkazy, mluvícími zvířaty.“ (Masarykův slovník naučný 5. díl 1931) To ovšem není vždy pravda. Existuje řada pohádek, v nichž nenajdeme žádný nadpřirozený jev, a přeci nikdo nepochybuje o relevanci označení pojmem pohádka. Typickým příkladem je pohádka *O chytré horáky* (Aa-Th 875).⁶ Přesto, že se zde žádné nadpřirozené bytosti nevyskytují a ani se zde žádné přírodní zákony neporušují, o jejím zařazení mezi pohádky nepochybujeme.

I přesto, že některé slovníky berou v potaz dělení pohádek do kategorií,⁷ zdá se, že v definici jako by na to zapomínaly, tudíž popisují pouze pohádky kouzelné. To je na jednu stranu zcela pochopitelné, neboť hovoříme-li o pohádce, většinou máme na mysli právě pohádky fantastické a ostatní opomíjíme. (Beneš 1990, s. 256) Je ovšem otázkou, zda je tedy definice ve slovnících dostačující. Podle mého názoru nikoli.

Hledáme-li tedy co nejpřesnější definici pohádky, jsou nám slovníky jistě nápomocné, mnohem lépe však uděláme, budeme-li hledat v jiných zdrojích. Logickým krokem je nahlédnutí do slovníků literárních. Ani zde však není přesná definice jistotou. Labyrint literatury uvádí, že se jedná o „prozaický žánr lidové slovesnosti s poutavým dějem, v němž dobrý, statečný a obětavý hrdina překonává nástrahy a nebezpečí, aby splnil obtížný a záslužný úkol, a to s pomocí nadpřirozených bytostí a kouzelných předmětů“ (Karpatský 2008, s. 336), což, jak již bylo řečeno výše, není vždy pravda. Autor hesla si tuto nepřesnost uvědomuje, dále proto hovoří o dalším dělení pohádky na kategorie, přičemž jen pro pohádky kouzelné je tato definice odpovídající. (Karpatský 2008, s. 336–367) Oproti tomu obsáhlejší a – podle mne – i přesnější definici najdeme v Příručním slovníku literatury. Tento úžeji zaměřený slovník čtenáři

⁶ Viz rozbor v kap. 5 *Vlastní analýza*.

⁷ Viz podkap. 2.1.3 *Klasifikace pohádky*.

vysvětluje, že „*pod tento výraz jsou [totiž] shrnovány slovesné projevy často velmi různorodé a skutečný původ „té pravé“ pohádky je svým způsobem stále záhadou.*“ (Chaloupka 2005, s. 727)

Nevyhovuje-li nám žádná ze slovníkových definic, musíme si najít jinou, abychom se pohádkami mohli dále zabývat. A ačkoli se většina zdrojů přesné definici vcelku úspěšně vyhýbá, jsou i takové, které se naopak nebojí a definici nám podávají. Jedním z nich je *Černá sanitka* Petra Janečka. Janeček zde vyděluje pohádku od pověsti a mýtu: „*Pohádky jsou, na rozdíl od mýtů, většinou považovány za nevěrohodné, nenáboženské a nepravdivé. Pohádky lze definovat jako sekulární příběhy považované svými vypravěči i posluchači obvykle za zcela fantastické, smyšlené a fiktivní historky. Odehrávají se mimo známou realitu v jakémisi „bezčasí“ a bájném světě (čemuž napovídají i jejich úvodní a závěrečné formule typu: Bylo nebylo, Byl jednou jeden král či Za devatero horami a devatero řekami).*“ (Janeček 2006, s. 320) I v Československé vlastivědě se Jaromír Jech pokusil o její vydělení od pověsti a pověrečné povídky: „*Pověst je v ztvárnění skutečnosti konkrétnější, má víceméně přesnou lokalizaci, zatímco pohádka se odehrává jakoby v neurčité době i na neurčitém místě a nositeli děje jsou mnohdy hrdinové, jejichž jména jsou namnoze nedůležitá a kteří ztělesňují ty či ony lidské vlastnosti či schopnosti. (...) V pohádce převažuje nebo převažovala úloha bavit a naproti tomu u pověstí je hlavním posláním poučovat, vzdělávat, vychovávat.*“ (Jech 1968, s. 260) Poučná role je zde spíše upozaděna, ale podle mého názoru je v pohádkách ve valné většině případů nepopíratelná. To, že dobro zvítězí nad zlem, že ten, kdo podvádí, lže, krade a jinak ostatním dělá zlo, skončí potrestán, je jedním z hlavních znaků pohádky. Jeho funkcí je ukazovat posluchačům společenské normy, které by se v dané společnosti měly dodržovat. připomíná, že každý špatný čin bude potrestán. Autoři Československé vlastivědy tyto dva aspekty oddělují, místo toho, aby se ptali, či jinak

vysvětlili, proč tomu tak je. *„Dále jsou rozdíly v ideovém ladění a někteří badatelé například zdůrazňují optimismus – nebo spíše bychom řekli šťastný konec – pohádky proti chmurnému rázu až ‚pesimismu‘ pověstí, která nejednou končí tragicky.“* (Jech 1968, s. 260) Ovšem setkáme se i s opačným názorem. Americký psycholog a psychoanalytik Bruno Bettelheim tvrdí, že pohádka má svůj morálně výchovný aspekt. Bettelheim netvrdí, že od zločinu nás odvrací to, že jsou zlodušci na konci potrestáni, ačkoli i to je součástí. Je to tedy trest nebo strach z možného trestu, který nás odrazuje. Z pohádek pro nás vyplývá, že zločin se zkrátka nevyplatí. (Bettelheim 2000, s. 13)

Další vcelku dostačující definici můžeme najít ve výše zmíněném Labyrintu literatury. *„Děj se vypravuje se samozřejmostí, jako by šlo o něco, co se skutečně událo, čemu však posluchač nemusí věřit. (...) Prostředí, v němž se odehrává děj, i vystupující postavy se charakterizují co nejúsporněji a zcela jednoznačně. Rámec pohádky tvoří ustálené vstupní a závěrečné formule (Byl jednou jeden král..., Za devatero horami a devatero řekami..., Zazvonil zvonec a pohádka je konec. A jestli neumřeli, tak tam žijí dodnes.), které ještě podtrhují časovou a místní neurčitost.“* (Karpatský 2008, s. 366) S tím se pojí další od pohádek neodmyslitelná věc, kterou je tzv. *epiteton constans*, neboli básnický přívlastek vlastní. Úspornost a jednoznačnost popisů a charakteristik, je díky epitetonu constans mnohem jasnější. Princezna je ve většině případů zlatovlasá, princ chrabrý a udatný, Honza bývá hloupý a les černý. I přesto, že dnes málokdo ví co přesně znamená černý les, všichni víme, že je a že není radno do něj chodit.

Další obecnou představou je věková kategorie, pro niž jsou pohádky určeny. Dnes jsou předčítány dětem před spaním. Tak tomu bylo jistě i dříve s jejich vyprávěním, ale nebylo tomu tak u všech pohádek. *„Ani autorská, ani lidová pohádka nebyvala určena vždy dětem. Protože některé pohádky pro dospělé jsou jakýmsi „vzorovým příběhem“ a jiné*

anekdotami o lidských slabostech a neřestech (...) četné z nich byly silně erotické či obhroublé.“ (Chaloupka 2005, s. 728)

2.1.2 Vznik a šíření

Ačkoli se tímto bádáním zabíralo nemálo vědců, vznik a původ pohádky není ještě jednoznačně určen. Nejznámější teorie pochází od Theodora Benfeye, který si při svém studiu indického sborníku *Pančatantran* povšiml jistých podobností s evropskými pohádkami. Benfey tvrdí, že pohádky se tedy zrodily v Indii a odtud se šířily pomocí přepisů až do Evropy. (Navrátil 2007, s. 9)

Tvůrci slovníků si toho jsou, jak se zdá, vědomi a spokojují se tedy se stručným přehledem nejstarších dochovaných pohádek. *Komenského slovník naučný* uvádí jako nejstarší pohádku o bratřích Anupovi a Batovi. „Pochází z r. asi 1250 př. Kr., a je napsána na egyptském papyru;“ (Komenského slovník naučný 9. díl 1938) Na to může navázat *Příruční slovník naučný*: „Do Evropy proniklo mnoho p. [pohádek] z Asie a Egypta. Po celém světě jsou známé rozsáhlé sbírky p. indických, perských, arabských (*Tisíc a jedna noc*), ale i ostatní národy mají vzácné soubory.“ (Příruční slovník naučný 3. díl 1966) O indických sbírkách se zmiňuje i *Komenského slovník naučný*, který uvádí *Tantrakyayiku* a *Birhatkathu*. (Komenského slovník naučný 9. díl 1938) Na rozdíl od těchto, si *Ottův slovník naučný* *Pančatantry* všímá a píše o ní, že je to „nejznámější sbírka báchorek sanskrtských [jest *Pančatantram* (patero knih)], učiněná asi VI. st. po Kr. a přeložená do téměř na všechny jazyky evropské (...) Z Indie a Persie Arabové berouce látku utvořili své krásné báchorky *Tisíc a jedna noc*, jež byly pak karavanám pouštěmi se beroucím na osvěžení a potěchu.“ (Ottův slovník naučný 3. díl 1890)

Z příkladů, jež jsme uvedli, můžeme usoudit, že autoři slovníkových hesel podporují teorii rozšíření pohádek z Asie. Nikde ale nenajdeme jedinou zmínku o teoriích či bádáních, jimiž by svá tvrzení podepřeli. Čtenář takového slovníku může dojít k mylnému závěru, že geneze pohádky je známou a uzavřenou kapitolou folklorního i antropologického studia. Že tomu tak není, nasvědčuje kapitola této práce, pojednávající o teoriích a bádání na poli pohádkosloví a lidové slovesnosti v historickém vývoji.⁸

2.1.3 Klasifikace

Způsobů jak klasifikovat pohádku je celá řada. Jednu z prvních a zároveň i neužívanějších klasifikací vytvořil finský badatel Antti Aarne v roce 1910. Dělí pohádky do následujících kategorií: *O zvířatech*, *Vlastní lidové pohádky*, *Žertovné pohádky a anekdoty*. Tyto tři kategorie mají ještě další vlastní dělení. Pro naše účely postačí zmínit podkategorie u druhé skupiny, tedy tzv. vlastních lidových pohádek. Ty se dělí na *Magické pohádky*, *Pohádky – legendy*, *Pohádky – novely*, *Pohádky o hloupém čertovi/ o hloupých obludách*. (Aarne – Thompson 1960)

Budeme-li se však snažit sledovat dělení pohádek ve slovnících, často zjistíme, že se většina autorů hesel ničemu takovému nevěnuje. Zda o něm neměli potuchy nebo zda jim upozornění na dělení pohádek připadalo zbytečné, se můžeme jen domýšlet. O tom, že by se pohádky daly nějak dělit, se zmiňuje *Příruční slovník naučný*. Máme zde pohádky *Fantastické (kouzelné)*, *Ze života zvířat*, *Pohádky, jejichž látky se blíží legendám* (čert, smrt, onen svět) a *Pohádky rázu novelistického*. (Příruční slovník naučný 3. díl 1966) Toto dělení jako by bylo na pomezí Aarneho kategorizace a kategorizace Karla Dvořáka. Ten v díle *Nejstarší české*

⁸ Viz kap. 2.2 *Historie studia pohádek*.

pohádky rozpracoval kategorizaci novou, v níž jsou jednotlivé pohádky jsou rozděleny takto: *Pohádky o zvířatech*, *Kouzelné pohádky*, *Legendární pohádky*, *Novelistické pohádky*, *Pohádky o hloupých čertech* a *Humorné pohádky*. (Dvořák 2001)

Tato podkapitola by se tedy měla spíše jmenovat *Nepřítomnost klasifikace*, neboť jak již bylo řečeno ze začátku, snažím se popis hesla *pohádka* rozdělit na několik společných bodů. Zde je společná právě ona nepřítomnost klasifikace pohádek, která je – podle mého názoru – zavádějící. Čtenář by mohl dojít k závěru, že studium pohádek je jednoduchá disciplína, zabývající se pouze jedním žánrem.

2.1.4 Sběratelé pohádek

Ve většině slovníků můžeme objevit i poznámku o nejznámějších sběratelích. Některé českojazyčné slovníky hovoří pouze o českých pohádkách, zatímco jiné je dělí na české a moravské.

Komenského slovník naučný hovoří o sběratelích pohádek slovenských a českých. Aniž by je nějak rozděloval, uvádí Boženu Němcovou, Karla Jaromíra Erbena a Beneše Metoda Kuldu. Dalšími jmény se nezdržuje a zakrývá je obvyklým „aj.“. (*Komenského slovník naučný* 9. díl 1938)

Příruční slovník naučný je na tom jen nepatrně lépe. Na rozdíl od *Komenského slovníku* se zaměřuje na pohádkáře české, ani těch však neuvádí mnoho. Kromě Němcové, Erbena a Kuldy uvádí také Josefa Štefana Kubína a Václava Tilleho, jehož *Soupis českých pohádek*, je vysoce ceněn a byl použit pro doplnění Aarne-Thompsonova katalogu v oblasti slovanských pohádek. Přestože *Komenského slovník naučný* vyšel v roce 1938, tedy pouhé čtyři roky po vydání Tilleho *Soupisu*, není v něm o tomto pohádkáři ani zmínky. (*Komenského slovník naučný* 9. díl 1938; *Příruční slovník naučný* 3. díl 1966)

Nejdetailněji a nejpropracovaněji se o výčet sběratelů pokouší *Ottův slovník naučný*, který je dělí podle místa sběru pohádek. Jako české pohádkáře uvádí Karla Jaromíra Erbena, Jakuba Malého, Boženu Němcovou, Josefa Košína z Radostova, Josefa Kajetána Tyla a také Akademický řečnický spolek „Slavia“. Mezi moravské pohádkáře podle něj patří Beneš Metod Kulda, Matěj Mikšíček, Josef Stanislav Menšík, Františka Stránská a František Bayer. Dále zde uvádí pohádkáře slovenské (J. Rimanovský, A. H. Škultety, P. Dobšínský), lužické (L. Haupt, J. G. Smolér), polské (K. W. Wójcicki, K. Baliński, A. J. Gliński), ruské (J. Sacharov, A. N. Afanasjev, J. A. Chudjakov, M. Čutkov), srbské (V. S. Karadžić, A. Nikolić) a chorvatské (M. K. Valjavec). Což jsou vlastně pohádkáři pouze slovanští. Co se neslovanského pohádkového bádání týče, zmiňuje se slovník pouze o germánské tradici založené bratry Grimmy. (Ottův slovník naučný 3. díl 1890)

Naopak *Masarykův slovník naučný* se problematikou sběratelů nezabývá vůbec. (Masarykův slovník naučný 5. díl 1931)

Závěrem musíme shrnout následující: Naučné slovníky sice berou pohádkáře v potaz, nikoli však v takové míře, jak by bylo záhodno. Němcová i Erben jsou zajisté postavy, které nelze opomenout, jsou zde však i jiní, kteří se touto problematikou zabývali. Ti však často nejsou uvedeni, např. V. Tille. Stejně tak mluvíme-li o sběratelích cizích (a tato kategorie se nevyskytuje ve všech slovnících), musíme zmínit Jacoba a Wilhelma Grimmy. Je třeba se ale pozastavit nad tím, proč většina slovníků zcela opomíjí vědce tak významné, jako je např. Antti Aarne, který pohádky nejenže sesbíral, ale vytvořil i jejich přehlednou klasifikaci, již se dnes řídí převážná část badatelů. Navíc si musíme uvědomit, že tito velikáni pohádkového sběratelství (B. Němcová, K. J. Erben, bratři

Grimmovi) jsou pouze počátkem celého rozsáhlého bádání, jimiž se nezabývali pouze Češi a Němci.⁹

⁹ Viz kap 2.2 Historie studia pohádek.

2.2 Historie studia pohádek

Nejeden badatel si všimnul podobnosti či opakování některých příběhů v různých částech světa či u různých kultur. Tato látková podobnost nutila vědce zamyslet se nad tím, jak je něco takového možné. Na toto téma vniklo postupem času několik teorií. Praktickým výsledkem úsilí o porovnání podobností sebraného materiálu je katalogizace syžetů.

2.2.1 Mytologická teorie

I přesto, že bratři Grimmové sbírali pohádky spolu a spolu je také v letech 1812-15 vydali a to jako sbírku *Kinder- und Hausmärchen*¹⁰, vypracování mytologické teorie se připisuje Jacobovi Grimmovi. Tvrdil, že pohádky jsou jakýmsi pozůstatkem indoevropských mýtů. Jejich výklad by tedy měl být symbolický. V jejich příbězích bychom měli hledat spíše zbytky starých indoevropských mýtů než cokoliv jiného. (Hrabák 1971, s.71) Dalšími stoupenci této teorie byli mimo jiné i Karel Jaromír Erben¹¹, Alexandr Nikolajevič Afanasjev a Vuk Stefanović Karadžić. (Čeňková a kol. 2006, s. 108) Nebyli ovšem zdaleka jediní. Významným badatelem v tomto směru byl Johan Georg von Hahn, který teorii posunul ještě o kus dál. Podle něj byla pohádka „*mýtus vyspělý na poslední stupeň svého vývoje, jehož všechny zázračné prvky v dalším vývoji mizí, takže se pohádka mění postupně v povídku.*“ (Hrabák 1971, s. 71) Tato škola ovšem nedokázala vysvětlit podobné syžety u různých národů.

¹⁰ Dětské a domácí pohádky.

¹¹ „V poznámkách o pohádce ‚Tři zlaté vlasy děda Vševěda‘ soudil, že většina mytologických pohádek slovanských se vztahuje k zimnímu slunovratu a vykládal jejich děj jako symbolické znázornění boje slunce s temnotou zimní, Bělboha s Černobohem.“ (Horák 1960, s. 44)

2.2.2 Migrační teorie

Migrační teorie oproti tomu vysvětlení má. Její zakladatel, orientalista německého původu, Theodor Benfey nabízí toto řešení. Všechny pohádky mají společný prazáklad v Indii, odkud se rozšířily dále. *„Prostřednictvím Peršanů a Arabů pronikla (pohádka) do kulturních oblastí byzantské, italské a španělské, odtud ji přejímali ostatní národové evropští. Důležitý úkol připadl Mongolům, kteří s buddhismem přejali z Indie také pohádky, a poněvadž dlouho vládli ve východní Evropě, šířili je po celé oblasti svého vlivu.“* (Horák 1960, s. 50) U nás z této teorie vycházeli například Jan Neruda a Josef Černý¹².(Horák 1960, s. 50)

2.2.3 Teorie antropologické školy

Zhruba od 70. let 19. stol se začíná prosazovat tzv. antropologická škola. Badatelé Andrew Lang, Jean Louis Armand de Quatrefages de Bréau, Herbert Spencer, Edward Burnett Tylor, John Lubbock *„sebrali a kriticky utřídili rozsáhlou látku o prvobytných národech žijících na archaické úrovni kultury hmotné i duchovní.“* (Horák 1960, s. 51)

Samotnou teorii vytvořil Andrew Lang, který tvrdil, že podobnost pohádkových látek u různých kultur je založena na podobnosti socio-kulturního prostředí. Pohádky podle antropologické školy vznikají polygeneticky, tedy u každé společnosti zvlášť. Jsou založeny na primitivních náboženských rituálech, výročních a animistických kultech a uctívání předků. Čeňková a kol. uvádí práce Edwarda B. Taylora, Jamese Frazera a Bronislawa Malinowského jako příklady podporující tuto teorii. (Čeňková a kol. 2006, s.109)

2.2.4 Další bádání

Další bádání začíná být poněkud hektické. Hrabák v *Literární komparatistice* uvádí Josepha Bédiera, který kritizoval Benfeyovu teorii a zdůrazňoval zaměření se na národní specifičnost. Podle něj se každá látka určitým způsobem přizpůsobuje těm podmínkám, kde se v určité době nachází. (Hrabák 1971, s. 73) Dále hovoří o finském folklóristovi Kaarlovi Krohnm, který na migrační teorii navazuje v 80. a 90. letech 19. století. Ten „zjistil, že společný původ národů má menší vliv na existenci společné látky než zeměpisná blízkost a bezprostřední vzájemný styk.“ (Hrabák 1971, s. 73) Krohne se také domnívá, že tvorba nespočívala ve většinovém měřítku na bedrech lidu a poukazuje na profesionální vypravěče.¹³ (Hrabák 1971, s. 73) Další zmiňovaný je Alexander Nikolajevič Veselovskij. Jeho teorie vycházející z antropologického evolucionismu stojí na pomezí všech tří předešlých teorií. „Domníval se, že každému vývojovému stádiu lidské společnosti odpovídá určitý literární žánr.“ (Hrabák 1971, s. 74)

Žákem Krohneho byl již zmíněný Antti Aarne, který spolu s Američanem Stithem Thompsonem vypracoval klasifikaci pohádek v díle *The Types of The Folktale*. (Hrabák 1971, s. 74)

V našem prostředí je také třeba zmínit dva badatele, kteří se pohádkami zabývali a dosáhli světového uznání. Prvním z nich je Jiří Polívka, který spolu s Němcem Johannesem Boldtem vydal dílo *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*¹⁴ v letech 1913–32. Polívka se také zabýval syžetovou výstavbou

¹² Ten spojuje tuto teorii s teorií mytologickou.

¹³ U carského dvora působili skazitěli a bachari. U nás žakéři či žertěři. Na Slovensku pak tzv. igrici. (Hrabák 1971, s. 74)

¹⁴ *Poznámky k dětským a domácím pohádkám bratří Grimmů.*

slovanských pohádek a jejími úvodními a závěrečnými formulemi. (Hrabák 1971, s. 74)

Druhým neméně významným badatelem je Václav Tille, jehož *Soupis českých pohádek* byl použit při tvorbě Aarne-Thompsonova katalogu. Tilleho *Soupis* je ovšem poněkud jinak systematicky rozřazen. Pohádky jsou zde uvedeny v plném znění a jsou řazeny podle názvu, čímž se ztěžuje jejich přehlednost. Na druhou stranu i to má své výhody. Detailnost, s jakou jsou pohádky zapsány, nám může pomoci v jejich komparaci. (Tille 1934)

3 DEFINICE POJMŮ (FABULE, LÁTKA, MOTIV, SYŽET, TÉMA)

Badatelé se často snažili nalézt jakousi nedělitelnou podstatu pohádky, podle níž by se tato dala přesně klasifikovat a oddělit od ostatních. V této kapitole se pokusím o vysvětlení několika z těchto pojmů, které se v tomto bádání často vyskytují a které jsou nezbytné pro pohádkoslovné bádání. Jsou to fabule, látka, motiv, syžet a téma. Jednotlivé pojmy se často překrývají a badatelé se v jejich významu ne vždy shodují.

3.1 Fabule

„Fabule (z lat. fabula = vyprávění) je přirozený sled dějových prvků v uměleckém textu založený na posloupnosti.“ (Žilka 1987, s. 80) Zjednodušeně řečeno, fabule je příběh. Je vystavěna ze syžetů, které ji tvoří svou posloupností. Z *Poetického slovníku* vyplývá, že fabule je jakousi myšlenkou textu. *„Fabule existuje jednak před vznikem textu v mysli autora, jednak po přečtení textu jí může čtenář rekonstruovat.“ (Žilka 1987, s. 81)* S tímto tvrzením souhlasí i *Příruční slovník české literatury*. *„Vztah mezi syžetem a fabulí se může v teoretickém vymezení zdát nejasný, neboť je vzájemný a překrývá se. Zatímco čtenář vnímá syžet tj. ‚děj‘, a z něj si vyvozuje fabuli, tj. ze syžetové posloupnosti poznává ‚příběh‘, autor naopak syžet vytváří tím, jak zamýšlenou fabuli, tj. ‚příběh‘ (jinak řečeno to, co chce vyjádřit) ztvárňuje do určité podoby, následnosti dějových prvků, událostí, scén, dialogů atd.“ (Chaloupka 2005, s. 759)*

3.2 Látka

Látka neboli námět je ve své podstatě základem, na němž je dílo postaveno. *„Námět sám je vlastně ještě mimoliterární a je důvodem*

k napsání díla.“ (Chaloupka 2005, s. 758) Z něj autor tvoří téma svého výtvoru. Lederbuchová jej definuje takto: *„Představa skutečnosti (reálné nebo fantastické), k níž odkazuje téma textu jako k určitému prostředí, době, události, osobě a jejím aktivitám.“* (Lederbuchová 2002, s. 206) Pro upřesnění dodává, že pro určitou dobu byl určitý námět charakteristický (náboženské ve středověku) jiný naopak zakázaný (v době totalitních režimů).

3.3 Motiv

„Motiv (z lat. motivus = uvádějící v pohyb) je základní jednotka tématické výstavby, tematicky dále nedělitelná.“ (Lederbuchová 2002, s. 200) Jedná se o vnitřní znak textu, utvářený jazykovými a kompozičními prostředky. Leitmotiv, neboli vůdčí motiv je jedním z hlavních motivů, které tvoří téma. (Lederbuchová 2002, s. 200) Existují motivy hlavní, vedlejší a volné, motivy dynamické a statické. Dynamický motiv posouvá děj dál, zatímco statický ho spíše zpomaluje, zastavuje¹⁵. (Karpatský 2008, s. 300)

3.4 Syžet

S tímto pojmem badatelé v odvětví pohádek zachází poněkud lehkovážně. Zdá se, jakoby nikoho zvláště nezajímalo, co přesně se pod daným pojmem skrývá, hlavní je, že badatel ví, co tím sám míní. Propp ve své *Morfologii pohádek* toto přesně vyčítá Volkovovi, který roku 1924 představil 15 syžetů kouzelné pohádky. *„Volkov nevysvětluje, jak k těmto 15 syžetům došel. Prozkoumáme-li podrobněji princip dělení, zjistíme následující: první skupina je určena podle expozice, druhá podle*

¹⁵ Například u popisu předmětu, či u líčení krajiny. (Karpatský 2008, s. 300)

charakteru hrdiny, třetí podle počtu hrdinů, čtvrtá podle jednoho z momentů v průběhu děje atd. Jednotný princip dělení tu zcela chybí. Výsledkem je skutečně zmatek.“ (Propp 2008, s. 17) Proto se Propp od dělení podle syžetů odklání s vysvětlením, že „*tak složitý a neurčitý pojem jako syžet se buď nevysvětluje, nebo si jej každý autor vysvětluje po svém. (...) Dělení podle syžetů je v podstatě nemožné. (...) bývá obvykle (syžet) vymezován takto: vybere se nějaké část pohádky (často náhodně, jen proto, že je nápadná), přidá se předložka „o“ a vymezení je hotovo.*“ (Propp 2008, s. 17) Takto definované syžety nás zavádí do slepých uliček. Často se nám totiž stane, že ačkoli by měl jeden syžet odpovídat jediné pohádce, najdeme v ní syžetů hned několik. Anebo naopak – pro jeden syžet můžeme najít hned několik pohádek.

Budeme-li vycházet z literárních slovníků, dozvíme se o syžetu více. „*Syžet (z francouzského le sujet [syže] = námět, látka, téma) je způsob, jakým jsou v literárním díle uspořádány jednotlivé složky (tj. děj, postavy, vypravěč, prostředí) a jak jsou ztvárněny informace o fabuli.*“ (Karpatský 2008, s. 471) V podstatě by se mělo jednat o to, jak jsou jednotlivé prvky příběhu řazeny za sebou.

Jak bylo nastíněno výše, jedná se o termín velmi podobný fabuli. Rozdíl je spíše strukturální. Syžet je „*přímou realizací děje v textu, který vzniká na základě fabule.*“ (Žilka 1987, s. 81) Nejjednodušeji je to vysvětleno v *Příručním slovníku české literatury*: „*Zatímco čtenář vnímá syžet, tj. ‚děj‘, a z něj si vyvozuje fabuli, tj. ze syžetové posloupnosti poznává ‚příběh‘.*“ (Chaoupka 2005, s. 759) Posloupnost, v níž se syžety řadí za sebou, není náhodná. Některé druhy textů mají velmi typickou výstavbu syžetů, například právě pohádky. Syžety se řadí chronologicky. Reakce následuje akci. Zlo je po zásluze potrestáno.

Z výše uvedených tezí o syžetu a fabuli, se domnívám, že význam slova syžet nelze zcela jasně a objektivně uchopit. I přesto, že teoreticky

se jedná o dílčí části fabule, není přesně stanoveno o jaké. O jak moc velkou nebo malou část se jedná, není zcela patrné. Je to slovo? Věta? Několik vět? Těžko říct. Literární slovníky nám žádné přesné příklady nedávají. Po přečtení definic docházím tedy k názoru, že teoreticky je syžet definován, prakticky ho však v textu může každý označit za tu část, kterou uzná za vhodné.

3.5 Téma

„Téma (z řec. thema = položka, to, co je položeno do popředí) obsahová a myšlenková stránka uměleckého díla v její obecné podobě; abstraktní představa o námětu, záměru a smyslu díla.“ (Pavera – Všetická 2002, s. 349) Autoři Pavera s Všetickou také poukazují na dichotomii *téma – látka*, kdy téma je vnitřní součástí textu, zatímco látka je záležitostí vnější. Je jeho předlohou. (Pavera – Všetická 2002, s. 349) Ve většině epických děl je témat několik, přičemž jedno je hlavní, zbylá jsou pak vedlejší. Hlavní téma se dozvídáme v průběhu čtení. Plně ho ale můžeme rekonstruovat až po přečtení celého díla. (Lederbuchová 2002, s. 326)

Jak bylo již řečeno dříve, tyto pojmy se často překrývají a v některých literárních slovnících mezi nimi není příliš patrný rozdíl. Můžeme si je ovšem rozdělit do dvou dvojic, které si jsou vztahově navzájem velmi podobné. Fabule a syžet. Látka/ námět a téma, motiv. První z dvojice je vždy přítomna v autorově hlavě. Jedná se o něco abstraktního. Něco, co si z díla čtenář domyslí. Druhé z dvojice je znak vnitřní. Je součástí textu. Je realizací prvního. Jedno od druhého je nedělitelné, není tedy jednoho bez druhého.

4 DIVADLO JÁRY CIMRMANA

Divadlo Jára Cimrmana je jedním z nejoblíbenějších a nejnavštěvovanějších divadel u nás. V současné době se nachází na Pražském Žižkově, přesněji ve Štítného ulici číslo 5. Má kapacitu 230 míst k sezení, která jsou ve většinou případů beznadějně vyprodána a na něž se před zavedením on-line rezervací stály několikahodinové fronty. Jeho popularita je patrná napříč celou republikou¹⁶ a několika generacemi¹⁷. *„Obecenstvo Cimrmanova divadla během čtyř desetiletí kupodivu spíše mládne; v žádném případě to není „věrné“ obecenstvo prvních premiér.“* (Rut 2010, s. 13) Každý, kdo je jeho příznivcem, má svou oblíbenou hru, a repliky z her i seminářů, které hry předcházejí, jsou hojně používány v nejrůznějších životních situacích. Jejich stálé „omílání“ nezestárne a lidé se tímto způsobem spolu dokážou bavit i desítky minut.

Jedním z hlavních znaků her je snaha autorů o inteligentní humor. Aby hra byla pro diváka zábavná, je nutné, aby on sám přišel s určitým „kapitálem“. Prvním předpokladem je divákova uvědomělost mystifikace, na níž je postava Jára Cimrmana založena. Druhým je divákova vzdělanost a všeobecný rozhled, bez nějž by většina komických prvků neměla smysl.

4.1 Historie divadla

U zrodu divadla v roce 1966 stanuli Jiří Šebánek, který je jeho duchovním otcem, Miloň Čepelka, Ladislav Smoljak a Zdeněk Svěrák. (www.cimrman.at)

¹⁶ Viz pamětní desky, sochy věnované Járovi Cimrmanovi na různých místech ČR (Tanvald, Kaprun, aj.).

¹⁷ Má značný ohlas i v zahraničí.

„První zmínka o Járovi Cimrmanovi zazněla v rozhlasovém vysílání pořadu *Vinárna U Pavouka* dne 16. září 1966 z úst Zdeňka Svěráka.“ Ten tehdy divákovi předložil postavu naivního umělce Járy Cimrmana, který v nafukovacím pavilonu v prostorách Nealkoholické Vinárny U pavouka představuje své sochy. „*O tři měsíce později (...) zveřejnil Karel Velebný, poprvé objev Cimrmanovy pozůstalosti.*“ (Hubička 2011). V tuto chvíli se z naivního umělce stává „česko-rakouský genius“, jak ho známe dnes.

První jednoaktová hra byla uvedena v Malostranské besedě 4. října 1967. Jednalo se o hru *Akt. „Protože nebyla včas dopsána druhá aktovka – Domácí zabijačka, byl původní plán uvést dvě mistrovky aktovky z nouze nahrazen formou, kterou si pak podržela všechna další představení: do přestávky seminář sestávající z odborných přednášek seriózních vědců, po přestávce hra z Cimrmanovi pozůstalosti, předvedená týmiž odborníky.*“ (eldar.cz) V Malostranské besedě byla uvedena ještě hra *Vyšetřování ztráty třídní knihy* (1967), *Domácí zabijačka* Jiřího Šebánka (1968, ta byla pro Šebánkuv odchod v roce 1969 stažena z repertoáru), *Hospoda Na Mýtince* (1969), *Vražda v salónním kupé* (1970) a *Němý Bobeš aneb Český Tarzan* (1971). V roce 1972 se divadlo přestěhovalo do Reduty, kde po krátké nucené přestávce obnovilo svou činnost a znovu uvedlo premiéru *Vyšetřování ztráty třídní knihy*, tentokrát přenesenou do časů c. k. monarchie. V Redutě byla uvedena také hra *Cimrman v říši hudby* (1973) a znovu premiéra hry *Akt*, kde se kvůli režimu stal z příslušníka Veřejné bezpečnosti sexuolog. Dále se zde uskutečnila premiéra hry *Dlouhý, Široký a Krátkozraký* (1974), která je zároveň posledním představením uvedeným v tomto divadle.

Soubor se přesunul na pole alternativních scén. Poté, co jejich kulisy, rekvizity a kostýmy zůstaly Pragokonzertu, pod nějž byl soubor DJC nucen nastoupit, a jímž byl posléze propuštěn, musel se uchýlit do alternativních prostor, jakými byly strahovská Sedmička, Kolej 5. května,

Klub chemiků či Divadlo v Řeznické. „*Po krátkém intermezzu v Kulturním domě Novodvorská se soubor stěhuje do malého sálu pro 150 diváků v Branické ulici č. 41, kde pak působí osm let.*“ (www.cimrman.at) Na prknech tohoto divadla byla uvedena premiéra hry *Posel z Liptákova* (1977) a hry *Lijavec* (1982).

Roku 1983 byl soubor nucen k dalšímu stěhování, tentokrát do divadla Solidarita, kde proběhla premiéra hry *Blaník*.

První dobrovolné stěhování souboru se odehrálo v roce 1992, a to do jeho současného sídla – tehdy Žižkovského divadla TGM. Než bylo divadlo roku 1995 přejmenováno na Žižkovské divadlo Jára Cimrmana, uvedl soubor hru *Záskok* (1994). Po přejmenování do dnešního dne zde proběhly premiéry her *Švestka* (1997), *Afrika* (2002) a *České nebe* (2008). (www.cimrman.at)

Původně byl hlavním protivníkem souboru minulý režim a nesvoboda projevu, dnes je to stáří, nemoc a smrt. Předloňskou smrtí Ladislava Smoljaka (9. prosince 1931 – 6. června 2010) a loňskou smrtí Pavla Vondrušky (15. listopadu 1925 – 5. února 2011) jakoby započaly v Divadle Jára Cimrmana zásadní změny.

4.2 Divadelní soubor

Od roku 1966 do dneška se v divadelním ansámblu vystřídala řada herců. Kromě zakladatelů Jiřího Šebánka, který soubor v roce 1969 opustil i se svou hrou *Domácí zabijačka*, učitele matematiky a fyziky Ladislava Smoljaka (†2010), učitelů českého jazyka a literatury Zdeňka Svěráka a Miloně Čepelky, kteří zde působí dodnes, je ještě další řada jmen, z nichž alespoň některá nemůžeme opomenout. Téhož roku, co bylo divadlo založeno, se k souboru přidal také jazzman Karel Velebný (zvaný Dr.

Evžen Hedvábný, jemuž je přisouzeno nalezení Cimrmanovy truhly s pozůstalostí v osadě Liptákov), který však následujícího roku soubor opustil po závažné autonehodě. V roce 1969 se přidali také dirigent Pavel Vondruška, který v roce 2010 ze souboru odešel (ve stejném roce zemřel); překladatel Jaroslav Vozáb (†1988) a oponář Petr Brukner, který je v ansámblu dodnes. Roku 1970 se dalším členem stal Jaroslav Wiegel, učitel výtvarné výchovy a dějepisu. V roce 1973 nastoupil jako jevištní technik a později i jako herec Václav Kotek. Podobný osud měl i Jan Hraběta, který začal jako osvětlovač, ale v roce 1979 přisedlal na herectví. Ve stejné době (1983), kdy začal hrát Václav Kotek, se přidali k hercům i jevištní technik Jan Kašpar, jehož pád ze stromu ho v roce 1988 připoutal k invalidnímu vozíku. Soubor však neopustil a hraje dodnes. Ve stejném roce přibyli i Genadij Rumlena a nástrojář Bořivoj Penc. Marek Šimon a Petr Reidinger nastoupili ještě jako jevištní technici v roce 1992, později se z nich rovněž stali herci.¹⁸

4.3 Postava Járy /da/ Cimrmana

„Jára Cimrman je šifra, razítko, firma, krycí jméno. Poskytl svým dvěma autorům falešnou totožnost, ukryl je za falešným plnovousem.“ (Ruth 2010, s. 10)

Když se jméno Járy Cimrmana poprvé ozvalo ve vysílání Nealkoholické Vinárny U pavouka, byl divákovi představen jako řidič parního válce u národního podniku Stavby silnic a železnic v Hradci Králové.¹⁹ Až později se tato postava ukotvila v českém neuznaném

¹⁸ Seznam herců, jejich rolí v divadelních představeních viz 9.1 Příloha č. 1: Herci.

¹⁹ „Jednou ze zajímavostí instalovaných zde v areálu vinárny je obrovitý nafukovací Pavilon B, v němž vystavuje svá díla naivní sochař samouk Jára Cimrman... Ovšem došlo k nehodě. Nafukovací pavilon z neznámých důvodů ušel a splaskl... Vážení posluchači, je to smutný pohled na zplihlou celtovinu, z níž trčí obrysy naivních soch. Ovšem ještě naivněji, jak vidím, si počíná sám jejich tvůrce, ano, je to on – Jára Cimrman. Bůhví kde si opatřil pumpičku na kolo,

géniovi, jehož stopa mizí spolu s rakouskou monarchií. Ovšem již zde je patrná jeho budoucí vize. Originalita (podchycená ve vystavování věcí, přejetých parním válcem), nikdy nesplněný sen prorazit (splasklý pavilon) a zoufalá snaha o jeho splnění (nafukování pavilonu pumpičkou na kolo), to vše má původní vinárenský Jára společné s c. k. Járou. Zamyslíme-li se nad postavou Járy Cimrmana, ať již toho původního, nebo toho dnešního (resp. c. k.) nabízí se označení „neobyčejný obyčejný člověk“. Jára Cimrman je symbolem neobyčejnosti, která by se mohla skrývat v každém z nás. Zároveň, jak napsal Vladimír Just, je zde důležitý symbol češství. *„Česká je ona dojemná ochotnická horlivost, s níž jsou stupidní náměty figurovány; jakož i mindrák opožděné světovosti; česká je glorifikace vlastních slabostí a kult provinčních géníů, jakož i upřímná snaha vyrobit si je za každou cenu.“* (Just 1987, s. 307) *„[cimrmanovská mystifikace] nejenže učinila fiktivního génia součástí „společenské diskuse“, součástí našeho sebevědomí a v tomto smyslu součástí reálných dějin (...), ale působí i naopak: z reálných historických osob dělá poněkud fantastická monstra, nápady podezřelých mystifikátorů.“* (Rut 2010, s. 15)

To, že Cimrmanovi jeho stvořitelé umožnili vstoupit do všech koutů lidské činnosti (od lékařství přes stavitelství a filosofii až k hudební kompozici), je podle mého názoru, jedním z důvodů, proč je mezi lidmi tolik oblíben. Důkazem je i jeho vítězství v anketě Největší Čech v roce 2005.²⁰

kterou se teď zoufale snaží obrovitý pavilon znovu nafouknout. Nu, nejde to, samozřejmě. Je to opravdu škoda, že návštěvníci Vinárny U Pavouka nebudou moci zhlédnout Cimrmanovy originální plastiky inspirované povoláním tohoto lidového umělce.“ (Hubička 2011)

²⁰ Jeho prvenství nebylo uznáno. A i toto neuznání, jakoby k postavě Járy Cimrmana sedělo.

5 VLASTNÍ ANALÝZA

Cílem práce je zjistit, zda je možné, aby jedna pohádka odpovídala pouze a právě jednomu syžetu v Aarne - Thompsonově katalogu. Abychom si nějak ohraničili soubor pohádek, které budeme zkoumat, byly zvoleny ty, jež se objevují ve hrách Divadla Járy Cimrmana. Tento rámec byl zvolen z několika důvodů. V první řadě proto, že pohádek je zde omezený počet a jejich analýza by tedy neměla přesáhnout rozsah bakalářské práce. Dalším důvodem je divadlo samotné. Jak bylo řečeno výše, autoři her se snaží, aby byly hry srozumitelné všem divákům s alespoň průměrným všeobecným rozhledem. Z toho usuzuji, že i pohádky, které jsou zde prezentovány, jsou všeobecně známé a každý si pod nimi představí nějakou dějovou linii.

Z tohoto důvodu je v analýze učiněn mezikrok, který nám pomůže rozklíčovat přesný děj té či oné pohádky. Vzhledem k tomu, že dnes se pohádky téměř již nevypravují, ale spíše předčítají, je nasnadě zvolit literární předlohy. Za předpokladu, že nejznámější u nás jsou ty, které sebrali K. J. Erben a B. Němcová, nezbyvá nám, než pro mezikrok použít právě jich.

Ve chvíli, kdy máme takto jasně danou linii příběhu, můžeme se jí už jen snažit najít ve složitých vzorcích a variantách Aarne – Thompsonova katalogu. Ani to však není vždy snadné. Každá pohádka zde vypadá jako složitý vzorec, mající několik společných rysů – hlavní linii příběhu, v jejímž rámci může docházet k různým změnám. V tu chvíli se nám příběh může rozdvojit či roztrojit do více různých, sobě podobných příběhů. To je v katalogu ošetřeno různými písmeny. Každá pohádka je také rozdělena číslováním podle vývoje děje. Je tedy velmi pravděpodobné, že nám určitý děj bude přesně kopírovat katalog např. do *III.* části děje, ale ve *IV.* části jej přeskočí, aby se znovu s katalogem potkala v části *V.*, nebo že nevyužije všech katalogem nabízených

možností, avšak např. v *III.* části využije variantu (a), (c) a (d), aniž by se k (b) jen přiblížila.

Jednou z předem daných tezí je předpoklad, že pokud tyto všeobecně známé pohádky není možné zařadit každou pod jeden syžet v katalogu, je třeba zvážit, zda je tento dobře sestrojen pro potřeby českých badatelů. Jestliže totiž pro něj byly použity katalogy Boldta a Polívky a Tilleho, kteří se zaměřili převážně na pohádky z našeho kulturního prostředí, ale my i přesto nejsme schopni danou pohádku pod právě jedním číslem najít, je nasnadě se ptát, zda by katalog nebylo třeba přepracovat, nebo vytvořit zcela nový, speciálně zaměřený na náš kulturní areál, avšak s klasifikací takovou, jakou použili Aarne a Thompson, a to proto, aby se nenarušila možnost mezinárodní komparace.

Jak jsem již uvedla, při vlastní analýze pohádkových syžetů z her Divadla Jára Cimrmana budu postupovat následovně: Vzhledem k tomu, že většina pohádek je zde spíše naznačena, nebo je pouze vysloven jejich název, vycházím z předpokladu, že se jedná o dějové linie všeobecně známé. Mluví-li herci na scéně o pohádkách, musí se jednat o ty, které divák zná, jinak by nedošlo k žádoucímu efektu pobavení. Kdyby divák kupříkladu neznal pohádku *O Smolíčkovi*, těžko by se zasmál replice: „*A jsou jeleni – zlaté parohy nechme stranou – vhodnými vychovateli naší mládeže?*“ (Smoljak – Svěrák 2010, s. 218)

Pokud je zmínka příliš nejednoznačná (např.: jednotlivé postavy vyskytující se ve vícero pohádkách – vodník, apod.), pokusím se zdůraznit většinu syžetů v katalogu zaznamenaných, v nichž se daný prvek nachází, aniž bych používala již zmíněný mezikrok přes sebrané pohádky. To znamená, že pokud se namane zmínka o vodníkovi, bude vyjmenována celá řada syžetů, v nichž se vodník vyskytuje, nebo vyskytovat může.

Pro přehlednost frekvence zmínek ve hrách bude analytická část rozdělena podle jednotlivých her a podle toho, jak jsou jednotlivé zmínky ve hrách řazeny. Vyskytne-li se o něčem zmínka vícekrát, bude její rozbor proveden pouze jednou, ovšem s uvedeným odkazem k patřičným hrám a dále už nebude zmiňována. Tím by se mělo docílit přehlednosti práce a zároveň snadného nalezení dané zmínky. Hry budou seřazeny podle vzoru *Úplného vydání her a seminářů Divadla Jára Cimrmana* z roku 2010.

Z Aarne-Thompsonova katalogu budu využívat pouze část *Vlastné ľudové rozprávky*, převážně oddíl *Magické rozprávky/ O nadprirozených živloch* a to z důvodů častého překrývání se ostatních typů s bajkami a povídkami. Oproti ostatním totiž kouzelné pohádky mají svou jistou specifičnost, díky níž se je badatelům povedlo vcelku dobře oddělit.

5.1 Němý Bobeš aneb Český Tarzan (Smoljak – Svěrák 2010, s. 153–186)

5.1.1 Vodník

V části této hry se vyskytuje již zmíněný vodník. Vystupuje se zde jen krátce, je ovšem popsán jako vodník ryze „ladovský“. Oblečen v zeleném fraku a s opentleným cylindrem. Na očích má herec připevněny poloviny pingpongových míčků. Ve hře se replikami odkazuje k Jiráskově Lucerně²¹. (Smoljak – Svěrák 2010, s. 175) Podobné vyobrazení vodníka najdeme i u Erbena. Ten ho popisuje jako zeleně oděného mužíka, jemuž z levého šosu kape voda a na levé ruce chybí prst. Občas nad vodu

²¹ „Vodník: A kdepak máš Haničku?

Hostinský: Ale – jela do Míšně pro porcelán.

Vodník: Hm. Taky už bych potřeboval nové hrníčky. Škoda že Haničku neznáte, pánové. Ona je takové naše sluníčko. Brekeke.“ (Smoljak – Svěrák 2010, s. 175)

vykoukne a větší pentličky, to pak topí děti. (Erben 2008, s. 115–117) Dále je vodník zmíněn i ve hře *Afrika*, kde je však pouze součástí básně a není nijak popsán²². (Smoljak – Svěrák 2010, s. 494)

V katalogu jej můžeme najít pod číslem *AaTh 315* a *316*. Pod názvem „*Neverná sestra*“ (*AaTh 315*) se hovoří o dětech, které jsou slíbeny vodníkovi, z nichž děvče se má stát vodníkovou ženou. Ta na vodníkovu radu předstírá nemoc a posílá svého bratra pro lék nebo něco jiného. Bratra zachrání vysvobozená zvířata. (Aarne – Thompson 1960)

Pod názvem *Vodník v mlynarskej upusti* (*AaTh 316*) se skrývá příběh o chlapci, který se bezděčně zaslíbí vodníkovi a ten ho vtáhne pod vodu. Chlapec má však schopnost se přeměňovat, kterou mu darovala vděčná zvířátka a ta mu pomůže utéct. Po pár letech se radostně setká se svou ženou. (Aarne – Thompson 1960)

To by odpovídalo částečně i tomu, jak je znám v našich krajích. Vodníka známe buď jako pomocníka, nebo jako lapače dušiček. V Erbenových *Pohádkách* se ale dozvídáme i jinou vodníkovu funkci. Nosí štěstí. Pohádky/ povídky sebrané v pražském Podskalí vyprávějí o tom, jak lidé rádi vodníka viděli, dostal-li se na souš, protože na jarmarku i v hostinci pak byla velká tržba. (Erben 2008, s. 115–116)

5.2 Dlouhý, Široký a Krátkozraký (Smoljak – Svěrák 2010, s. 217–247)

U této hry se zdržíme nejdéle. Jedná se Cimrmanovo bádání na poli pohádkovém. Cimrman je nám zde představen jako největší sběratel pohádek, který zastihuje Němcovou, Erbena, Kubína i bratry Grimmy. (Smoljak – Svěrák 2010, s. 217) Proto se není čemu divit, když zde nalézáme zmínky a narážky na pohádky nejčastěji.

²² Viz 9.2 Příloha č. 2: *Křišťálová studánka*.

Už jen v semináři najdeme narážky na tyto pohádky: *Hloupý Honza*, *O Smolíčkovi*, *Neohrožený Mikeš*, *Červená Karkulka*, *Obušku z pytle ven*, *Chytrá horákyňe*, *Perníková chaloupka*, *Tři zlaté vlasy děda Vševěda* a také *Zlatovláska*.

5.2.1 Hloupý Honza

Pohádku *O hloupém Honzovi* najdeme v *Národních báchorkách a pověstech* od B. Němcové. Ta vypravuje o tom, jak otec Honzu posílá postupně do kostela, k tancovačce a do služby na zámek. Kde ten nakonec přelstí v sázce krále, tím, že ho donutí říci „To je lež!“ (Němcová 1956, 2/2, s.134–138) Tého pohádce odpovídá *AaTh 852*²³, který je řazen pod kategorii *Novelistické rozprávky*. Každý z motivů je do značné míry flexibilní a můžeme pod jeho záštitou zaznamenat vícero pohádek jako její varianty. V tomto případě se jedná o variantu, kdy se hrdina hádá s králem, nikoli s princeznou.

5.2.2 O Smolíčkovi

I přesto že v Aarne – Thompsonově katalogu tato pohádka ani jí podobná zaznamenaná není, najdeme příběh *O Smolíčkovi* jak u Němcové, tak u Erbena. Dějová linie je víceméně stejná. Smolíček má zakázáno kohokoli vpustit do chaloupky, v době kdy je jelen na pastvě. Když přijdou Jezinky poprvé, Smolíček poslechne. Na podruhé ne, ale jelen ho zachrání, když ho odnášejí. Na potřetí ho zachrání až těsně předtím, než ho Jezinky upečou. Jediné, co je rozdílné v záznamech pohádky obou sběratelů, je básnička, s níž Jezinky Smolíčka umlouvají, aby je pustil do světnice, to

²³ „Hrdina prinúti princeznu povedať ‚To je lož!‘“ (Aarne – Thompson 1960)

však na příběhu nic nemění. (Němcová 1956 2/2, s. 231–233; Erben 2008, s. 118–124)

5.2.3 Neohrožený Mikeš

V prvním svazku *Národních báchorek a pověstí* je tato pohádka o kovářovu synovi, který se vydává do světa na zkušenou, poté, co si od otce nechá vyrobit sedmicentovou²⁴ železnou hůl. Cestou potkává dva souputníky, s nimiž se rozhodne osvobodit tři princezny. Po osvobození prvních dvou ho druhové zradí a pokusí se ho zavraždit. Nepovede se jim to a on zachrání i třetí princeznu tím, že zabije draka. Společně se vrátí do jejího rodného města, kde jsou zrádcové prozrazeni. Následně se Mikeš s princeznou vrátí do jejího zámku, z něhož ji prve vysvobodil. (Němcová 1956, 1/2, s. 168–180)

Nejblíže se této pohádce podobá *AaTh 650*, přičemž se musíme blíže podívat na různé varianty. *AaTh 650 I. (d)* hovoří o tom, že chlapec byl ukut ze železa kovářem. To sice, podíváme-li se do Němcové, není pravda, ale alespoň zde zůstává zachován otec-kovář, který vyrobil hůl. Druhá část pohádky s označením *Odchod do světa* nám nabízí znovu několik variant. V tomto případě je to směs *(d)* a *(e)*. Chlapec má velikou hůl *(d)* a chce se vydat za dobrodružstvím *(e)*. Tím ale veškerá podobnost končí, musíme se tedy poohlédnout po syžetu jiném. Naštěstí tvůrci katalogu na podobnost a variabilitu pohádek mysleli, odkazují nás tedy na *AaTh 301*. I zde ale budeme mít jisté problémy. Katalog nám nabízí dvě varianty pohádky, přičemž ta naše představuje další variantu²⁵. Nejblíže je ale varianta *A*. Ve druhém oddíle pro naši pohádku platí pouze *(a)*, *(b)* a

²⁴ 1 cent = 61,724 kg

²⁵ „A. Hľadanie unesenej princeznej. Obrat pri varenia obeda. Príhoda s trpaslíkom. Diera do podsvetia a vyslobozenie princeznej / z pazúrov draka apod.. Zradní spoločníci. B. To isté pred tým ešte. Silný človek a jeho silní spoločníci“ (Aarne – Thomspon 1960)

(c), ve třetím oddílu pouze (b). Čtvrtý souhlasí, společníci však nevytáhnou všechny princezny, nýbrž jen dvě, třetí ještě není zachráněna. V pátém oddíle *Zrazení hrdiny*, platí pouze (a). Jsme tedy odkázáni na další syžetovou linii, ale typ *AaTh 300: Přemožitel draka* pro nás bohužel platí pouze v názvu. Mikeš přemůže draka a vrátí se pro svou princeznu, která je tímto vysvobozena. V tuto chvíli se opět můžeme vrátit k typu *AaTh 301*. V šesté části pro nás platí „*Princezné ho poznají, keď sa vrátí v deň jejich svadby. [...] ožení se s jednou z princezen.*“ (Aarne – Thompson 1960)

Ve výsledku nám vzniká pohádka složená ze tří pohádek (*AaTh 650, 301, 300*) a to pouze z některých jejich variant. Tyto tři pohádkové linie se vzájemně prolínají a není vždy zcela jasné, kde která začíná a kde končí.

5.2.4 Červená Karkulka

Vzhledem k tomu, že ani Erben a Němcová tuto pohádku nezaznamenali, musíme si najít variantu jinou. Vzhledem k rozšířenosti a kulturní blízkosti byly zvoleny *Pohádky bratří Grimmů*, které jsou podle mého názoru u nás nejznámější. Zde je děj koncipován následovně. Malá holčička, již podle kloboučku začali říkat Červená Karkulka, je maminkou poslána za babičkou, aby jí donesla koláč a láhev vína. Cestou přes les se zapovídá s vlkem, který vymyslí plán, jak snadno přijít k obědu. Karkulku předběhne a sežere babičku. Když Karkulka dorazí do chaloupky, leží vlk v posteli převlečený za babičku. Po krátké konverzaci²⁶ sežere i Karkulku a usne v babiččině posteli. Okolodoucí myslivec zaslechne hrozivé chrápání a vlka odhalí. Nůžkami mu rozpárá břicho, čímž vysvobodí obě sežrané. Na

²⁶ „*Jé, babičko, ty máš velikánské uši!*“ „*To abych tě líp slyšela.*“ (b. Grimmové 1969, s. 73)

místo nich umístí kameny, které po jeho probuzení znemožní vlkovi útěk a zabijí ho. (b. Grimmové 1969, s. 71–74)

Tuto pohádku můžeme najít pod číslem *AaTh* 333 jako pohádku *Žrút/ Červená Čapočka*, kde celkem přesně kopíruje variantu od Grimmů. Výsledek je tento: *AaTh* 333 I. (a), (b), II. (a), (b), (c).

5.2.5 **Obušku z pytle ven** (Smoljak – Svěrák 2010, s. 217)

V Erbenových *Pohádkách* se tento syžet jmenuje *Obuchu hýbej se*. (Erben 2008, s. 180–183) V katalogu zaujímá místo *AaTh* 563 pod označením *Stól, somár a palice/ Stolečku prostři se, oslíku otřes se, obušku z pytle ven*. Tento syžet je zde velmi podrobně rozepsaný. Chudák se nějakým způsobem²⁷ dostane ke třem kouzelným předmětům. První dva mu ukradne hospodský, který je posledním donucen prvé dva vrátit. Ve výsledku by měl konečný kód vypadat následovně: *AaTh* 563 I. (a), (b)²⁸ a (c)²⁹, II. (a) a (d).

5.2.6 **Chytrá horákyně**

Pohádku *Chytrá horákyně*, vycházíme-li z předlohy Němcové, najdeme v pod označením *AaTh* 875: *Šikovné sedliacké dievče*. Poté co prokurátor nemůže rozsoudit dva sedláky, rozhodne se, že jim uloží úkol. Musí odpovědět, co je nejbystřejšího, co nejsladšího a co nejbohatšího. Kdo odpoví správně, spor vyhraje. Oba se doma poradí a vyhraje ten, jemuž poradila dcera: oko, spánek a zem. Prokurátor radu prokoukne a zavolá si

²⁷ V katalogu není specifikováno. V Erbenovi je dostane od ovčáka. (Erben 2008, s. 180–183)

²⁸ Místo osla je zde beránek. (Erben 2008, s. 180–183)

²⁹ Opět se (c) a (d) překrývají, neboť v Erbenově verzi vyskočí z hole dva siláci, kteří hostinské vyčiní. (Erben 2008, s. 182–183)

děvče k sobě. To se ale musí dostavit ani oblečené ani nahé, přijet nepřijet, ani v noci ani ve dne. Dívka vše splní, prokurátor si ji vezme za ženu, ale pod podmínkou, že mu nebude zasahovat do soudních pří. To však dívka poruší tím, že nespravedlivě souzenému poradí, jak prokurátorovi dokázat absurdnost jeho rozsudku. Ten vše prohlédne a dívku vyžene se slovy, že si může s sebou vzít to, co jí je nejmilejší. Při odchodu si dívka vezme s sebou spícího krále. Ten jí pro její mazanost odpustí a přenechá jí svůj úřad. (Němcová 1956, 1/2, s. 272–277)

V Aarne – Thompsonově katalogu je příběh seskládám velmi podobně, pouze otázky, jež v tomto případě pokládá král, jsou jiné³⁰, také úkoly, které dívka plní, jsou odlišné.³¹ (Aarne – Thompson 1960)

5.2.7 Perníková chaloupka

Božena Němcová v *Národních báchorkách a pověstech* vypravuje pohádku o dvou dětech, jež se zprotivily maceše a otec je proto zanechal v lese. Večer se dostaly k perníkové chaloupce, kde žili bába s dědkem. Napoprvé, když chlapec loupal ze střechy perníček, dědka ošálily. Napodruhé před ním musely utéct. Zachránila je žena, plející len, tím, že dělala, že je nahluchlá. (Němcová 1956, 2/2, s. 233–236)

Podíváme-li se do katalogu, najdeme ji pod číslem *AaTh 327: Děti a obluda*. Tento syžet má opět několik variant, ale ani jedna se s naší pohádkou neshoduje. V první části neúplně kopíruje (a): chudí rodiče nechají v lese svoje děti. Jak je jasně patrné, děti jsou v lese zanechány, ne proto, že by rodiče byli chudí, ale protože macecha je zlá. Následně

³⁰ „Čo je najkrajšia, najsilnejšia a najbotšia vec na svete; jeden z nich na radu svojej dcéry odpovie: jar, zem, jeseň“ (Aarne – Thompson 1960)

³¹ V Aarne – Thompsonově katalogu je uvedena pouze podmínka „ani nahá ani oblečená“, zato nám katalog nabízí i jiné, které se v naší verzi neobjevují. (Aarne – Thompson 1960)

kopíruje (d): děti bloudí lesem dokud nenajdou perníkovou chaloupku, která patří ježibabě. Zde je také nepřesnost, protože děti nebloudí, ale jdou za světýlkem, které Mařenka vidí ze stromu a v chaloupce bydlí krom ní i její muž. Dál už příběh syžet *AaTh* 327 nekopíruje vůbec. Nabízí nám varianty jiné, kdy jsou děti lapeny a vykrmovány a kdy nakonec baba skončí v peci. To je případ zmínky o této pohádce ve hře *České nebe*. (Aarne – Thompson 1960; Smoljak – Svěrák 2010, s. 546)

Budeme-li se chtít dopátrat konce pohádky od Němcové, můžeme v Aarne – Thompsonovi najít syžet s číslem *AaTh* 1698: *Nahluchlé osoby a ich hlúpe odpoviede*. Zde pod písmenem *B*: *Pocestný sa vypytujú na směr* a pod písmenem *J*: „*Dobrý deň.*“ – „*Dřevorubač.*“ nalezneme nepatrné shody. V prvním případě jde o tázání se na směr v druhém o odpovědi od osoby předstírající nahluchlost, jež odpovídá poznámkami o své práci.

5.2.8 Tři zlaté vlasy děda Vševěda

Král bloudí v lese a přespí u uhlíře, jemuž se v noci narodí syn. Ten od sudičky do vínku dostane ruku princezny, dcery krále. Ten tomu chce zabránit a poručí chlapce utopit, ten je ale pouze puštěn po proudu a zachráněn. Po letech na to král náhodou přijde a chlapce s psaním, v němž je nařízena jeho poprava, pošle na zámek. Cestou mu je ale sudičkou list prohozen a chlapec si po příjezdu vezme princeznu. Král mu uloží úkol přinést tři zlaté vlasy děda Vševěda. Cestou za ním chlapec dostane na různých místech různé otázky, na něž se má Vševěda zeptat. Když k němu dorazí, pomůže mu Vševědova matka, která spícímu dědovi vlasy vytrhá a s výmluvou na sny vymámí i odpovědi na otázky. Chlapec se s odpověďmi vrací a všude mu děkují. Po příjezdu domů vše vypoví a král se ze sobeckosti vydá na stejnou cestu, z níž se už nevrátí. (Erben 2008, s. 168–175)

Velmi podobnou pohádku vypravuje i Němcová, kde je chlapec poslán pro tři zlatá pera z obrovského ptáka. Průběh pohádky je víceméně stejný. (Němcová 1956, 1/2, s. 213–225)

AaTh 461: Tri chlpy z čertovej brady popisuje příběh podobný. Pouze místo, kam má dojít je opět jiné. Tentokrát jde chlapec do pekla, i otázky položené cestou mohou být jiné³². Z Aarne – Thompsona můžeme také použít motiv *AaTh 930: Veštba*, který nám odpovídá začátku pohádky až po dobu, kdy je králem poslán na cestu.

Celkový zápis pohádky je následující: *AaTh 930 I. (a); II. (b); III. (a), (b)*,³³ *IV.(b) + AaTh 461 I.*;³⁴ *II. (a)*³⁵; *III. (a)*,³⁶ *(b)*³⁷, *(d)*; *IV. (a), (c), (d)*³⁸; *V.*; *VI. (a), (b)*. (Aarne – Thompson 1960)

Dále je ve hře *Dlouhý, Široký Krátkozraký* uveden Plaváček. Podle Erbena je to jméno hrdiny, jež se k Vševedovi vydává. Další analýze proto podrobován nebude.

5.2.9 Zlatovláska

Král sežene hada, po jehož pozření se člověk naučí zvířecí řeči. Kuchař poruší zákaz a kousek ochutná. Král na to přijde a pošle ho pro nevěstu Zlatovlásku. Ten cestou pomůže mravencům, krkavčatům a rybě. Když dorazí do zámku, kde princezna přebývá, král mu ji dá jen pod podmínkou, že spolí tři úkoly, s nimiž mu pomohou zvířata, jež prve

³² Častý je motiv převozníka, který neví, jak dlouho ještě bude muset převážet. Na tom, je postaven i závěr pohádky, neboť otec/král nevěsty se vydá na cestu, nevěda o tom a sám skončí jako převozník a proto se už nevrátí. (Aarne – Thompson 1960; Erben 2008, s. 168–175; Němcová 1956, 1/2, s. 213–225)

³³ List nevymění zbojnící, ale sudička.

³⁴ Neplatí pro verzi od Němcové. (Němcová 1956, 1/2, s. 213–225)

³⁵ Rozdíly místa, kam a pro co je hrdina poslán.

³⁶ Proč nerodí zlatá jablka. (Němcová 1956, 1/2, s. 213–225)/ mladíci jablka (Erben 2008, s. 168–175); u Němcové v kombinaci s (c) nemocnou princeznou. (Němcová 1956, 1/2, s. 213–225)

³⁷ Převozník může být čert. (Němcová 1956, 1/2, s. 213–225)

³⁸ Zde katalog nabízí více možných odpovědí, přičemž mohou být kombinovány.

zachránit: posbírat perly mu pomohou mravenci, prsten z moře mu přinese ryba a mrtvou a živou vodu krkavci. Jiřík si princeznu může odvést jen tehdy, když ji pozná mezi dvanácti jí podobnými. S tím mu pomůže moucha, kterou rovněž zachránil. Po návratu na zámek mu dá král setnout hlavu, princezna mu ji však mrtvou vodou přidělá a živou ho oživí. Jiřík je krásnější a mladší než dřív. Král chce totéž, ale po setnutí sluhové použijí pouze živou vodu, takže ho nedokáží oživit. Jiřík se stává králem. (Erben 2008, s. 160–166)

U této pohádky lze najít synkrezi dvou syžetů. První je *AaTh 673: Mäso z bieleho hada*, přičemž ale platí jen začátek o neposlušnosti kuchaře, nebo *AaTh 672: Hadova koruna*, kde zas platí jen druhá část, v níž kuchař uvaří hadovu korunu, ochutná ji místo svého pána a získá bohatství. Akt vyhnání je přeskočen a dál pohádka pokračuje v *AaTh 554: Vďačné zvierata*, kde je popsán akt zachránění pomocníků. *I. (b); II. (a), (b)³⁹, (c), (d), (f)*. Část, v níž je potrestán král a hrdina nastoupí na jeho místo, odpovídá *AaTh 531 IV. (b)*. (Aarne – Thompson 1960)

5.2.10 Obr

Vzhledem k tomu, že obr zde není specifikován žádnou konkrétní pohádkou, bude zde představen pouze výčet čísel, pod nimiž je tuto postavu možno nalézt. Jsou to tyto *AaTh 302 I. (b); AaTh 304 II.; AaTh 312; AaTh 327; AaTh 328; AaTh 400; AaTh 507 II; AaTh 518; AaTh 531 III.; AaTh 590 II.; AaTh 592; AaTh 650; AaTh 1640*.

³⁹ Místo roztřídění čočky nebo zrna, sbírají mravenci perly. (Erben 2008, s. 160–166)

5.2.11 Dlouhý, Široký a Bystrozraký

Kravec si vybere svou vyvolenou ze zastřenému obrazu. Od otce se dozví, že je princezna v moci zlého čarodějnika a rozhodne se ji osvobodit. Cestou vezme do služby tři pomocníky – Dlouhého, který se umí natahovat, Širokého, který se umí rozpínat a Bystrozrakého, který dohlédne do velkých vzdáleností a sundá-li si šátek, dokáže propalovat skály. Dorazí k černokněžníkovi, který jim princeznu dá jen pod podmínkou, že ji uhlídají po tři noci. První noc všichni usnou a ráno je princezna pryč. Bystrozraký ji pohledem najde proměněnou v žalud visící na vršku stromu ve sto mil vzdáleném lese. Dlouhý ji včas přinese. Druhou noc je princezna opět pryč. Tentokrát ji najdou dvě stě mil daleko, proměněnou v drahý kámen uvnitř hory. Dlouhý tam donese Bystrozrakého, který skálu propálí a včas ji donesou zpět. Na třetí den je princezna na dně tři sta mil vzdáleného jezera přeměněná v prsten skrytý ve skořepině. Široký vodu vypije, Dlouhý vytáhne prsten a donese jej na poslední chvíli kravci. Pokaždé když ráno přijde černokněžník a zjistí, že princezna je zpět, praskne na něm jedna ze tří železných obručí, které má kolem pasu. Po posledním prasknutí se promění v havrana a uletí. Princezna začne mluvit a celý hrad ožije. (Erben 2008, s. 8–16)

Začátek pohádky můžeme vidět pod číslem *AaTh 316: Verný Janko I. (a)*⁴⁰ a další část pod *AaTh 313, 314: Pomocníci*, kde se v oddíle číslo *II.* hovoří o připojení pomocníků rozličných schopností. Naší pohádce je blízký pouze jeden: *(d) chlap, ktorý skvele počuje a (e) veľký bežec*. V oddíle *III.* je z mnoha způsobů, jak hrdinovi společníci pomáhají, pro nás užitečný bod *(b)*⁴¹, *(h)*⁴² a *(g)*⁴³. (Aarne – Thompson 1960)

⁴⁰ „Princ sa zamiluje do vzdialenej princeznej tak, že ju uvidí na obrázku.“

⁴¹ „Splniť úlohy, ktoré mu určil kráľ alebo čarodějnica.“

⁴² „Strážit' dievča“

⁴³ „Z morského dna vyniesť prsteň.“

5.2.12 Trpaslíci

Stejně jako obr i trpaslíci se ve hře vyskytují bez jakéhokoli konkrétního příběhu. Zde jsou předloženy všechny syžety, v nichž se trpaslíci objevují: *AaTh 301*; *AaTh 329 B*; *AaTh 403 II. (b), (d)*; *AaTh 425*; *AaTh 426*; *AaTh 503*; *AaTh 551*; *AaTh 611*; *AaTh 650*; *AaTh 709*.

5.2.13 Osel

Ve hře se objevuje postava pocestného, který se kopnutím do pozadí promění v osla. V *Aarne – Thompsonovi* najdeme dva syžety v nichž je někdo proměněn v osla: *AaTh 430*; *AaTh 567*. opačný postup, kdy by bylo zvíře změněno v člověka se nevyskytuje.

5.3 Lijavec (Smoljak – Svěrák 2010, s. 289–321)

5.3.1 Vodní panna

Vodní pannu můžeme v *Aarne – Thompsonově* katalogu najít pod číslem *AaTh 650*. V divadelních hrách se objevuje ještě ve hře *Afrika* (Smoljak – Svěrák 2010, s. 483–523) a *České nebe* (Smoljak – Svěrák 2010, s. 525–563), kde ji ovšem najdeme jako rusalku⁴⁴.

⁴⁴ Viz 9.2 Příloha č. 2: Křišťálová studánka.

5.4 **Blaník** (Smoljak – Svěrák 2010, s. 367–399)

V této hře se vyskytuje narážka na jeskyňky. Jeskyňky nebo v tomto případě jezinky můžeme najít v již zmíněné pohádce *O Smolíčkovi*, která bohužel ale v Aarne – Thompsonově katalogu zaznamenaná není. Stejně tak ani jezinkám podobné, jiné děti unášející obludy. (Aarne – Thompson 1960)

5.5 **Záskok** (Smoljak – Svěrák 2010, s. 401–439)

5.5.1 **Čert**

Postava čerta je stejně jako obr velmi častou postavou pohádek. Stejně jako u postavy obra a trpaslíků jsou zde doloženy pouze čísla syžetů, od nimiž ho můžeme najít: *AaTh 313 VI. B; AaTh 314 I., IV.; AaTh 307 I; AaTh 315; AaTh 326 II. (a), (i); AaTh 327 C; AaTh 329; AaTh 330; AaTh 331; AaTh 360; AaTh 361; AaTh 461; AaTh 461; AaTh 475; AaTh 518; AaTh 650; AaTh 706*. Avšak postava čerta se vyskytuje v mnohem více syžetech a je jí věnován vlastní oddíl v Aarne – Thompsonovi nesoucí název *Rozprávky o hlúpom čertovi*, které nesou čísla *AaTh 1000–1199*.

Na těchto pohádkách jsme si ukázali, že chceme-li pohádku najít v Aarne – Thompsonově katalogu, nebude to pro nás jednoduché. Pohádka, tak jak ji známe, se od syžetů uvedených v katalogu většinou alespoň částečně vzdaluje. Někdy jen nepatrně, jindy o mnoho. Odlišovat se může postavami i jejich činy. Chronologie děje může být jinak poskládána, nebo může být děj jinak započat či zakončen. Děj pohádky je také často tvořen spojením dvou anebo více syžetů. Zda je tomu tak autorským zpracováním, nebo zda tak byla pohádka i vyprávěna, se můžeme pouze domýšlet.

6 ZÁVĚR

Po porovnání jednotlivých pohádek s Aarne – Thompsonovým katalogem se nabízí zamyšlení, zda je tento vhodně sestaven. Pro náš kulturní areál je použitelný pouze částečně. Jak je patrné z analýzy, většina pohádek přesahuje jeden syžet a ne vždy tento zcela odpovídá. Některé pohádky zde nejsou celé, některé chybí zcela. Vycházíme-li z předpokladu, že u nás obecně známé pohádky jsou při práci s katalogem rozhozeny do více jak jednoho syžetu, nebo že jsou zcela opomenuty, musíme zvážit přepracování celého katalogu speciálně pro naše prostředí.

Práce s katalogem je časově náročná. Je třeba si jej přečíst několikrát, a to velmi zevrubně, avšak ani to nezaručuje snadné vyhledávání syžetů. Při jejich velkém množství je posléze velmi těžké se zorientovat či si zapamatovat, kde se jaká část pohádky nachází. Vzhledem k tomu, že většina pohádek je složena z vícero syžetů, jednalo by se o úkol, který přesahuje rozsah této práce. Za přínosné bych považovala, kdyby se katalog převedl do elektronické podoby. Je jasné, že v době jeho tvorby tato alternativa možná nebyla. Pokud bychom převedli celý katalog do elektronické podoby, usnadnilo by se vyhledávání a celý systém by se začal jevit v mnohem komplexnější podobě. Podle klíčových slov či podle země původu by se pak snadno detekoval daný syžet. Usnadnilo by se pak nejen vyhledávání určité pohádky, ale i studium jejího šíření.

Nejednoznačně je také provedeno roztřídění do jednotlivých okruhů. Jak již bylo řečeno výše, jednotlivé syžety tyto uměle vytvořené bariéry často přesahují, navzájem tedy mohou splývat. Podle mého názoru by badatelé toto rozčlenění měli brát s jistou rezervou. Vezmeme-li totiž nějaký příběh, který podle katalogu patří do *Novelistických rozprávok* (novelistických pohádek) a vyměníme jednu z postav (kupříkladu za čerta), stává se z této pohádky pohádka *Magická*

(kouzelná). Takovéto změny jsou díky autorské úpravě⁴⁵ časté a nelze je tudíž opomíjet.

⁴⁵ Tím mám namysli jak autorství literární tak vypravěčské.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

7.1 Literatura

Aarne, Antti – Thompson, Stith: 1960 – Typy ľudových rozprávok. Praha: Společnost československých národopisců při ČSAV

Beneš, Bohuslav: 1990 – Česká lidová slovesnost. Výbor pro současného čtenáře. Praha. Odeon

Bettelheim, Bruno: 2000 – Za tajemstvím pohádek. Praha: Lidové noviny

Čeňková, Jana: 2006 – Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury. Praha: Portál

Dvořák, Karel: 2001 – Nejstarší české pohádky. Praha: Argo

Erben, Karel J.: 2008 – Pohádky. Praha: Euromedia Group, k. s.

Horák, Jiří: Česká pohádka v lidové a sběratelské tradici – In: Červenka, J.: 1960 – O pohádkách: soubor statí a článků. Praha: SNDK

Hrabák, Josef: 1970 – Literární komparatistika. Praha: Státní pedagogické nakladatelství

Hubička, Jiří: 2011 – Zrození Járy Cimrmana z ducha Vinárny U Pavouka. Návraty po zvukových stopách. Týdeník Rozhlas: 6

Chaloupka, Otakar: 2005 – Příruční slovník české literatury. Od počátků do současnosti. Brno: Centa, spol. s r.o.

Jech, Jaromír: 1968 – Folklór. In: Československá vlastivěda 3. díl. Lidová kultura: Praha: Orbis

Janeček, Petr: 2006 – Černá sanitka a jiné děsivé příběhy. Současné pověsti a fámy v české republice. Praha: PLOT

Just, Vladimír: 1987 – Smysluplná hra s nesmyslem. In: Smoljak, L. – Svěrák, Z.: Divadlo Jára Cimrmana. Praha: Melantrich

Karpatský, Dušan: 2008 – Labyrint literatury. Praha: Albatros

Klímová – Rychnová, Dagmar: Doslov k slovenskému vydání. In: Aarne, A. – Thompson, S.: 1960 – Typy ľudových rozprávok. Praha: Společnost československých národopisců při ČSAV

Komenského slovník naučný. Díl 9. 1938 – Praha: Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného

Lederbuchová, Ladislava: 2002. Průvodce literárním dílem. Výkladový slovník základních pojmů literární teorie. Jinočany: Nakladatelství H & H Vyšehradská, s.r.o.

Masarykův slovník naučný. Díl 5. 1931 – Praha: Československý kompas

Navrátil, L.: 2007 – Pohádkové látky v českých knížkách lidového čtení. Olomouc: Diplomová práce, Katedra Bohemistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci; vedoucí práce prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc.

Němcová, Božena: 1956 – Národní báchorky a pověsti. Svazek 1. Praha: SNKLHU

Němcová, Božena: 1956 – Národní báchorky a pověsti. Svazek 2. Praha: SNKLHU

Ottův slovník naučný. Díl 3.: 1890 – Praha: J. Otto

Pavera, Libor – Všeticka, František: 2002 – Lexikon literárních pojmů. Olomouc. Nakladatelství Olomouc s.r.o.

Propp, Vladimír J.: 2008 – Morfologie pohádky a jiné studie. Vimperk: H&H

Příruční slovník naučný. Díl 3.: 1966 – Praha: Academia

Riegerův slovník naučný. Díl 3. 1860 – Praha: Kober & Markgraf

Rut, Přemysl: 2010 – Předmluva. In. Smoljak, L. – Svěrák, Z. – Divadlo Jára Cimrmana. Hry a semináře. Úplné vydání. Praha a Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka

Smoljak, Ladislav – Svěrák, Zdeněk: 2010 – Divadlo Jára Cimrmana. Hry a semináře. Úplné vydání. Praha a Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka

Společnost československých národopisců: 1960 – Úvodní poznámka k slovenskému vydání. In: Aarne, Antti – Thompson, Stith – Typy ľudových rozprávok. Praha: Společnost československých národopisců při ČSAV

Tille, Václav: 1934 – Soupis českých pohádek. Díl II.. Svazek I.. Praha: Česká akademie věd a umění

Tille, Václav: 1934 – Soupis českých pohádek. Díl II.. Svazek II.. Praha: Česká akademie věd a umění

Tille, Václav: 1934 – Soupis českých pohádek. Díl II.. Svazek III.. Praha: Česká akademie věd a umění

Žilka, T. 1987 – Poetický slovník. Bratislava: Tatran

7.2 Elektronické zdroje

<http://www.cimrman.at> – přistoupeno dne 26.února 2012

<http://eldar.cz> – přistoupeno dne 26. února 2012

<http://ihned.cz> - přistoupeno dne 22. dubna 2012

<http://jaracimrman.ic.cz> – přistoupeno dne 22. dubna 2012

<http://www.lidovky.cz> - přistoupeno dne 22. dubna 2012

8 RESUMÉ

Fairytales are one of the genres of folklore. Their studying is very old and very large. There were many people who tried to collect them and some of those tried to make special system how to study and compare them. In this thesis was used system of Antti Aarne and Stith Thompson to analyse fairytales used in plays of Theatre of Jára Cimrman. It has been done to find out whether this system is accurate for our cultural area. Theatre was choosed for its uniqueness of audience, sence of humour and amount of type of fairytales.

9 PŘÍLOHY

9.1 Příloha č. 1: Herci

9.1.1 Ladislav Smoljak (1931 – 2010)

- původním povoláním učitel matematiky a fyziky
- zakládající člen divadla a spoluautor a režisér všech představení
- účinkoval ve hrách:

Afrika - Dr. Žába

Akt – Láďa

Blaník – Veverka

Cimrman v říši hudby – Inženýr Vaněk

České nebe – J. A. Komenský

Dlouhý, Široký a Krátkozraký – Bystrozraký

Dobytí severního pólu – Varel Frištenský

Hospoda Na Mýtince – Vězeň, Hrabě Zeppelin

Lijavec – Vrchní inspektor

Němý Bobeš – Hajný, Baron, Wassermann

Posel z Liptákova – Standa a Smrtka

Švestka – Hájek

Vražda v salónním coupé – Inspektor Trachta

Vyšetřování ztráty třídní knihy – Ředitel, Učitel

Záskok – Prácheňský a Vavroch

9.1.2 Zdeněk Svěrák (1936)

- původním povoláním učitel českého jazyka a literatury
- zakládající člen divadla a spoluautor všech představení
- účinkoval ve hrách:

Afrika - Dr. Žába

Akt – Pepa

Blaník – Veverka

Cimrman v říši hudby – Plukovník Colonel

České nebe – J. Á. Komenský

Dlouhý, Široký a Krátkozraký – Bystrozraký

Dobytí severního pólu – pomocný učitel

Hospoda Na Mýtince – Hostinský

Lijavec – Vrchní inspektor

Němý Bobeš – Lékař

Posel z Liptákova – Standa a Smrtka

Švestka – Hájek

Vražda v salónním coupé – Inspektor Trachta

Vyšetřování ztráty třídní knihy – Učitel

Záskok – Prácheňský a Vavroch

9.1.3 Miloň Čepelka (1936)

- původním povoláním učitel českého jazyka a literatury
- zakládající člen divadla a herec

- účinkoval ve hrách:

Afrika - Ciril Metoděj

Akt – Mamka

Blaník – Učitel

Cimrman v říši hudby – Inženýr Vaněk

České nebe – Babička

Dlouhý, Široký a Krátkozraký – Princ Jasoň a Drsoň

Dobytí severního pólu – Lékárník

Hospoda Na Mýtince – Hrabě Zeppelin

Lijavec – Pihrt

Němý Bobeš – Hajný a Baron

Posel z Liptákova – Matka a Uhlobaron

Švestka – Emilka, Jenny a Andulka Šafářová

Vražda v salónním coupé – Hlaváček

Vyšetřování ztráty třídní knihy – Zemský školní rada

Záskok – Vogeltanz

9.1.4 Jaroslav Weigel (1931)

- původním povoláním učitel výtvarné výchovy a dějepisu
- člen divadla od roku 1970, herec a scénograf
- účinkoval ve hrách:

Afrika - Ludwig von Úvaly u Prahy

Akt – Žíla

Blaník – Hynek

Cimrman v říši hudby – Plukovník Colonel

České nebe – Jan Hus

Dlouhý, Široký a Krátkozraký – Děd Vševěd

Dobytí severního pólu – Pomocný učitel

Lijavec – Formánek

Němý Bobeš – Farář

Posel z Liptákova – Otec a Hlavsa

Švestka – Motyčka

Vražda v salónním coupé – Bierhanzel

Vyšetřování ztráty třídní knihy – Inspektor

Záskok – Karel a Vypich

9.1.5 Petr Brukner (1943)

- původním povoláním projektant
- člen divadla od roku 1967, herec
- účinkoval ve hrách:

Afrika - Cyril Metoděj

Akt – Láďa

Blaník – Smyl

Cimrman v říši hudby – Inženýr Vágner

České nebe – Svatý Václav

Dlouhý, Široký a Krátkozraký – Princezna

Dobytí severního pólu – Lékárník

Hospoda Na Mýtince – Vězeň

Lijavec – Mlynář

Němý Bobeš – Marta a Hostinský

Posel z Liptákova – Artur a František

Švestka – Emilka, Jenny a Andulka Šafářová

Vražda v salónním coupé – Hlaváček

Záskok – Čeněk a Vlasta

9.1.6 Pavel Vondruška (1925 – 2011)

- původním povoláním dirigent
- člen divadla od roku 1969, herec a dirigent
- účinkoval ve hrách:

Afrika - Náčelník Líná Huba

Blaník – Učitel

Cimrman v říši hudby – Dirigent

Dlouhý, Široký a Krátkozraký – Princezna

Dobytí severního pólu – Poručík Beran

Hospoda Na Mýtince – Hrabě Zeppelin

Lijavec – Pihrt

Němý Bobeš – Lékař

Posel z Liptákova – Matka a Uhlobaron

Švestka – Wasserfall

Vražda v salónním coupé – Meyer

Vyšetřování ztráty třídní knihy – Inspektor

Záskok – Vogeltanz

9.1.7 Václav Kotek (1952)

- původním povoláním kulisák
- člen divadla od roku 1973, herec
- účinkoval ve hrách:

Afrika - Uku

Blaník – Šlupka

České nebe – maršál Radecký

Dlouhý, Široký a Krátkozraký – Pocestný

Hospoda Na Mýtince – Trachta

Lijavec – Mlynář

Němý Bobeš – Bobeš

Posel z Liptákova – Schmoranz

Švestka – Emilka a Nastoupil

Vražda v salónním coupé – Stevard

Vyšetřování ztráty třídní knihy – Zemský školní rada

Záskok – Jozífek a Bárta

9.1.8 Jan Hraběta (1940)

- původním povoláním elektromechanik
- člen divadla od roku 1979, herec

- účinkoval ve hrách:

Afrika - Bohuslav Puchmajer

Akt – Béda

Blaník – Hynek

Cimrman v říši hudby – Křišna

České nebe – Praotec Čech

Dlouhý, Široký a Krátkozraký – Král

Dobytí severního pólu – Varel Frištenský

Hospoda Na Mýtince – Hostinský

Lijavec – Správcová

Němý Bobeš – Farář

Posel z Liptákova – Otec a Hlavsa

Švestka – Pulec

Vražda v salónním coupé – Bierhanzel, Meyer

Vyšetřování ztráty třídní knihy – Ředitel

Záskok – Principál

9.1.9 Jan Kašpar (1952)

- původním povoláním kulisák
- člen divadla od roku 1975, herec, kulisák
- účinkoval ve hrách:

Afrika - Náčelník Líná Huba

Blaník – Smyl

České nebe – Praotec Čech

Dlouhý, Široký a Krátkozraký – Král, Děd Vševed

Dobytí severního pólu – Náčelník

Němý Bobeš – Papoušek

Posel z Liptákova – Otec, Hlavsa

Švestka – Pulec

Vražda v salónním coupé – Bierhanzel

Záskok – Principál

9.1.10 Genadij Rumlena (1950)

- původním povoláním skladník, průvodčí a kolportér
- člen divadla od roku 1976, herec
- účinkoval ve hrách:

Afrika - Bohuslav Puchmajer

Blaník – Šlupka

Cimrman v říši hudby – Inženýr Vágner

České nebe – K. H. Borovský

Dlouhý, Široký a Krátkozraký – Pocestný

Dobytí severního pólu – Náčelník

Hospoda Na Mýtince – Trachta

Lijavec – Pihrt

Němý Bobeš – Lékař, Bobeš

Posel z Liptákova – Schmoranz

Švestka – Wasserfull

Vražda v salónním coupé – Stevard

Záskok – Čeněk a Vlasta

9.1.11 Bořivoj Penc (1936)

- původním povoláním nástrojář
- člen divadla od roku 1983, herec
- účinkoval ve hrách:

Afrika - Ludwig von Úvaly u Prahy

Blaník – Hynek

Cimrman v říši hudby – Křišna

České nebe – Jan Hus, maršál Radecký

Dlouhý, Široký a Krátkozraký – Král

Dobytí severního pólu – Náčelník

Lijavec – Správcová

Němý Bobeš – Marta a Hostinský

Posel z Liptákova – Matka a Ptáček

Švestka – Motyčka

Vražda v salónním coupé – Bierhanzel

Vyšetřování ztráty třídní knihy – Inspektor

Záskok – Karel a Vypich

9.1.12 Marek Šimon (1952)

- původním povoláním topič
- člen divadla od roku 1985, kulisák a herec

- účinkoval ve hrách:

Afrika - Uku

Blaník – Jeskyňka

Cimrman v říši hudby – Asistent

České nebe – Babička

Dlouhý, Široký a Krátkozraký – Princ Jasoň a Drsoň

Dobytí severního pólu – Starší kulisák a Poručík Beran

Lijavec – Mlynář

Posel z Liptákova – Artur a František

Švestka – Patka

Vyšetřování ztráty třídní knihy – Asistent

Záskok – Jozífek a Bárta

9.1.13 Robert Bárta (1958)

- původním povoláním stavební inženýr
- člen divadla od roku 1978, kulisák a herec
- účinkoval ve hrách:

Afrika - Lele

Blaník – Jeskyňka

Cimrman v říši hudby – Asistent

České nebe – K. H. Borovský

Dlouhý, Široký a Krátkozraký – Pocestný

Hospoda Na Mýtince – Trachta

Němý Bobeš – Bobeš

Švestka – Nastoupil

Vyšetřování ztráty třídní knihy – Asistent

9.1.14 Petr Reidinger (1968)

- původním povoláním elektrikář
- člen divadla od roku 1991, kulisák a herec
- účinkoval ve hrách:

Afrika - Lele

Blaník – Jeskyňka

Cimrman v říši hudby – Asistent

České nebe – Svatý Václav, maršál Radecký

Dobytí severního pólu – Lékárník

Hospoda Na Mýtince – Vězeň

Švestka – Patka

Vyšetřování ztráty třídní knihy – Asistent

9.2 Příloha č. 2: Křišťálová studánka

Údajné původní znění poslední sloky básně od Josefa Václava Sládka:

„Když usnou lesy hluboké

a kolem ticho jest

tu starý vodník s rusalkou

chce do studánky vlézt.“

(Smoljak – Svěrák 2010, s. 494)

9.3 Příloha č. 3: Obrazová příloha

Obr. 1. Fotografie článku *Feeling Short of Real Heroes, Thus Fond of a Fake One* od Craiga S. Smitha vydaný *New York Times* 17. května 2007. V tomto článku se píše o českém géniovi, který téměř dosáhnul dobytí severního pólu a který přišel se žárovkou na patentový úřad pouhých pět minut po Edisonovi. Je zde také zmíněno jeho vítězství v anketě Největší Čech a historie divadla. Na fotce je zaznamenáno představení Dlouhý, Široký a Krátkozraký. Foto Pavel Hořejší pro NYT. Obrázek z NYT. Zdroj ihned.cz.

Obr. 2. Fotografie ansámblu před cedulí obce Liptákov, v níž údajně Cimrman nějakou dobu pobýval. (Zleva: J. Vozáb, J. Hraběta, L. Smoljak, Z. Svěrák, P. Brukner, J. Weigel) Zdroj jaracimrman.ic.cz.

Obr. 3. Autoři her u busty Járy da Cimrmana, jejíž rysy jsou značně strhané. Foto LN – Hynek Glos. Zdroj www.lidovky.cz.